

Pētījums

Latvijas progress uzņēmējdarbības izglītības attīstībā pēc iestājas Eiropas Savienībā

Veronika Bikse
Latvijas Universitāte
Ekonomikas un vadības fakultāte
Aspazijas bulv. 5, Rīga LV-1050
e-pasts: vbikse@lu.lv

Marts, 2009

SATURA RĀDĪTĀJS

	lpp.
PĒTĪJUMĀ LIETOTO TERMINU SKAIDROJUMS	3
IEVADS	5
1. Uzņēmējdarbības izglītības attīstības aktualitāte, objektīvie nosacījumi...7	
2. Problēmas ES valstīs un Latvijā, kas skar attieksmi pret uzņēmējdarbību un pašnodarbinātību	10
3. Eiropas Padomes reakcija un nostādnes jaunas kompetences „uzņēmējdarbība” attīstības kontekstā	13
4. Eiropas Komisijas veiktie pasākumi Lisabonas stratēģijas un citu Eiropas Padomes pamatnostādņu īstenošanā <i>uzņēmējdarbības kompetences attīstības kontekstā</i>. Politiskās nostādnes (darba dokumenti) un ieteikumi ES valstu valdībām	15
5. Starptautiskās pieredzes apkopojums uzņēmējdarbības izglītības un uzņēmējspēju attīstības pārvaldībā	21
6. Latvijas valsts politikas plānošanas dokumentos iestrādātās nostādnes par uzņēmējdarbības kompetences attīstību izglītības sistēmā un to veicinošiem pasākumiem	25
7. Latvijas valsts politikas plānošanas dokumentos iestrādāto pamatnostādņu īstenošanas izvērtējums uzņēmējdarbības izglītības jomā	28
8. Labas prakses paraugs Latvijā: Radošo industriju attīstības jomā ...	34
9. ES struktūrfondu līdzekļu izmantošana uzņēmējdarbības izglītības politikas īstenošanā	36
10. Problēmas, kas kavē uzņēmējdarbības izglītības attīstības progresu Latvijā un iespējamie risinājumi tās pārvaldības pilnveidē	40
IZMANTOTĀ LITERATŪRA	45

PĒTĪJUMĀ LIETOTO TERMINU SKAIDROJUMS

Pētījumā ir lietoti vairāki termini, kas tiek dažādi skaidroti, īpaši tulkojumos latviešu valodā. Tie ir: *pamatkompetences* vai *pamatprasmēs*; *uzņēmējspējas* vai *uzņēmējdarbības kompetence*, *uzņēmējdarbības gars* un citi. Dosim savu lietoto terminu skaidrojumu.

Lai vienotos, kuru terminu lietot tulkojumā no angļu cilmes vārda *key competences*, izsekosim Eiropas Komisijas skaidrojumam.

2000. gada Eiropas Padomes Lisabonas stratēģijas nostādnēs tika akcentēts, ka „katram pilsonim ir jāpieņem prasmēm, kas ir nepieciešamas, lai dzīvotu un strādātu šajā jauno tehnoloģiju sabiedrībā”. Sākotnēji, runājot par uzņēmējdarbību, tika uzsvērtas tā saucamās „jaunās prasmes”; „pamatprasmēs” nozīmēja lasītprasmi un rakstītprasmi.

2001. gadā Eiropas Komisijas ziņojumā par mūžizglītību šis jēdziens tika pārskatīts un atjaunots, paplašinot to ar pamatkompetenču modeli, kas nepieciešamas uz zināšanām balstītā sabiedrībā. Tika dota priekšroka terminam „**kompetence**”, kas ir aptverošāks, proti – ietver zināšanu, prasmju un attieksmes kombināciju, atbilstošu konkrētai situācijai.

Termins „**pamatkompetences**” definē kompetences, kas būtu nepieciešamas, atbalstot gan personīgo piepildīšanos, gan iekļaušanos sabiedrībā, gan aktīvu pilsoniskumu, gan nodarbinātību.

Uzņēmējspējas jeb uzņēmējdarbības kompetence ir cilvēka personisko dotību un īpašību kopums, kas nodrošina sekmīgu uzņēmējdarbību. Ietver: jaunrades un jauninājumu ieviešanas spējas, kontaktēšanās, organizatora un projektu vadīšanas spējas, spēju riskēt, uzņēmīgumu, lai savas idejas īstenotu darbībā. Atbilstoši Eiropas Padomes pieņemto dokumentu nostādnēm tās ietver: *cilvēka personiskās īpašības un attieksmes; zināšanas un prasmes* uzņēmējdarbībā, kas ir nepieciešamas, lai veidotu jaunu uzņēmumu un iemiesotu praktiskās idejas tā sekmīgā attīstībā.

Uzņēmējspējas (uzņēmējdarbības kompetence) attīstās zināšanu, prasmju un pieredzes apguves procesā.

Uzņēmējdarbības izglītība ietver divus būtiskus aspektus:

- *Pirmais* atspoguļo plašāku skatījumu, lai izglītība tiktu orientēta uz uzņēmējdarbībai raksturīgas attieksmes un prasmju attīstību, kas saistīta ar noteiktu cilvēka personisko īpašību kopuma veidošanu, bet nav tieši orientēta uz jaunu uzņēmumu veidošanu.
- *otrs* skar uzņēmējdarbības kompetences attīstīšanas procesu katrā atsevišķā izglītības sistēmas pakāpē, saistot to jau ar konkrētu „mini-uzņēmumu” veidošanu un vadīšanu, jauniešu iesaisti noteiktā praktiskā nodarbē vienlaikus ar zināšanu apguvi, ievērojot principu – „mācīties darot”.

Uzņēmējdarbība ir cilvēka spēju izmantošana patstāvīgā un sistemātiskā darbībā, kas saistīta ar jaunu uzņēmumu veidošanu un ražošanas procesa organizāciju, lai, uzņemoties risku, ražotu un piedāvātu tirgū jaunus produktus un ieviestu tehnoloģiskus jauninājumus.

Autore uzskata, ka pētījumā lietoto terminu, arī uzņēmējdarbības kompetences skaidrojums atbilst Eiropas Padomes pieņemto dokumentu nostādnēm. Tomēr mūsdienu strauji mainīgajā pasaulē būtu vēlama diskusija šajā jautājumā, tāpēc interesenti tiek aicināti iesaistīties tajā un izteikt savu viedokli.

IEVADS

Arvien pieaugošā informācijas tehnoloģiju attīstība un izplatība pasaulē rada jaunu laikmetu ekonomikā, kurā zināšanas, piekļuve jaunākajai informācijai, to prasmīga izmantošana, jaunrade un inovācijas kļūst par galveno attīstības dzinēj spēku un konkurētspējas nosacījumu. Lai Eiropas Savienība un Latvija kļūtu par konkurētspējīgāko uz zināšanām balstīto ekonomiku pasaulē, primārais virzītājspēks ir izglītots, kompetents cilvēks, spējīgs izmantot zināšanas un ir gatavs nepārtraukti mācīties. Līdz ar to pieaug izglītības sistēmas loma, kuras uzdevums ir nodrošināt katru iedzīvotāju ar kvalitatīvu izglītību visos tās līmeņos, dot iespēju iegūt kvalifikāciju, mācīties visa mūža garumā, attīstīt nepieciešamās kompetences.

Pētījuma īstenošanas **aktualitāte** izriet no Eiropas Padomes Lisabonas stratēģijas pamatnostādņem, Latvijas nacionālās Lisabonas stratēģijas programmas, kā arī Latvijas Nacionālās attīstības plāna pamatvirzieniem ekonomikas izaugsmes un nodarbības veicināšanā, balstoties uz zināšanu lomas palielināšanu un inovācijām. Izvirzīto nostādņu praktiskā īstenošana lielā mērā ir atkarīga no izglītības kvalitātes paaugstināšanas, it īpaši uzņēmējdarbības izglītības jomā.

Latvijā būtiska **problēma** salīdzinājumā ar citām ES dalībvalstīm ir relatīvi zems uzņēmējdarbības aktivitātes un pašnodarbinātības līmenis, kas tiek saistīts ar iniciatīvas un uzņēmības trūkumu sabiedrībā. Jo vēl arvien nav izveidota efektīva valstiski atbalstīta uzņēmējdarbības izglītības pārvaldības sistēma, lai attīstu jauniešu uzņēmējspējas, sagatavotu viņus uzņēmējdarbības uzsākšanai atbilstoši Latvijas Nacionālās attīstības plānā izvirzītajiem uzdevumiem.

Pētījuma mērķis. Noskaidrot izmaiņas uzņēmējdarbības izglītības attīstībā Latvijā pēc iestājas Eiropas Savienībā atbilstoši Eiropas Padomes, Eiropas Komisijas un Latvijas valsts politikas plānošanas dokumentu pamatnostādņem, atklāt problēmas un piedāvāt iespējamus risinājumus, pamatojoties uz starptautiskās pieredzes izpēti.

Ņemot vērā, ka uzņēmējdarbības izglītība ir saistīta kā ar formālo tā arī ar neformālo izglītību, pētījuma mērķis tiek sašaurināts tikai ar *formālās izglītības* aspektu.

Lai sasniegtu izvirzīto mērķi, tiek risināti šādi **uzdevumi**.

- Noskaidrot objektīvos nosacījumus, atbilstoši tiem parādīt prasības, kas tiek izvirzītas uzņēmējdarbības izglītības attīstībai mūsdienās, un izglītības sistēmas lomas pieaugumu uzņēmējdarbības kompetences veidošanā.
- Izpētīt galvenās problēmas, kas skar attieksmi pret uzņēmējdarbību un pašnodarbinātību ES valstīs un Latvijā, salīdzināt tās ar ASV.
- Veikt Eiropas Padomes apstiprināto dokumentu, Eiropas Komisijas ekspertu grupas izstrādāto rekomendāciju un publicēto ikgadējo progresa ziņojumu, Latvijas valsts politikas plānošanas dokumentu, kā arī citu nepieciešamo materiālu analīzi un to izvērtējumu par uzņēmējdarbības izglītības un uzņēmējspēju attīstības jautājumiem formālajā izglītībā.

- Izpētīt ES valstu valdību labāko pieredzi uzņēmējdarbības kompetences attīstības pārvaldībā. Parādīt labas prakses paraugu Latvijā.
- Noskaidrot ES struktūrfondu līdzekļu izlietošanas mērķtiecīgumu uzņēmējdarbības izglītības attīstības veicināšanai.
- Vadoties no veiktajiem pētījumiem un esošās situācijas analīzes, atklāt problēmas un izstrādāt ieteikumus uzņēmējdarbības kompetences attīstības pārvaldībā un turpmākajai politikai šajā jomā.

Pētījuma gaitā tika izmantota speciālā literatūra, Latvijas Republikas un ES normatīvie akti un politikas plānošanas dokumenti, publikācijas un citi materiāli, kā arī autores veiktie zinātniskie pētījumi un LU studentu aptaujas rezultātu analīze par viņu attieksmi pret uzņēmējdarbību.

Ir jānorāda, ka uzņēmējdarbības izglītība un uzņēmējspēju attīstība ļoti bieži tiek vērtēta tikai no pedagoģiskā aspekta. Tā ir pārāk šaura pieeja, svarīgi to skatīt daudz plašākā nozīmē – kā sociāli ekonomisku procesu, kurā tiek nodrošināta jaunā cilvēka sagatavotība atbilstoši darba tirgus un jaunās ekonomikas laikmeta prasībām.

Valsts ekonomikas izaugsmes pamats ir ražošanas attīstība un sekmīga uzņēmējdarbība. Arvien palielinot ražošanu, tiek piedāvātas jaunas darba vietas. Tā sekas ir nodarbinātības un ienākumu pieaugums. Rezultātā bezdarbs samazinās un iedzīvotāju dzīves līmenis pieaug. Uzņēmējdarbības attīstība ir atkarīga no vairākiem faktoriem. Galvenais – **valdības īstenotā** politika, nostādnes, kas izveidotas, lai likvidētu šķēršļus jaunu uzņēmumu veidošanai, jaunradei un inovācijām. Otrs ne mazāk svarīgs faktors ir **uzņēmīgs cilvēks**, viņa radošums, attīstītas uzņēmējspējas, kas dod iespēju veikt sekmīgu uzņēmējdarbību, savas idejas pārvērst darbībā.

1. Uzņēmējdarbības izglītības attīstības aktualitāte, objektīvie nosacījumi

Jēdziena *uzņēmējspējas* teorētisko pamatojumu izstrādāja Harvardas Universitātes profesors Jozefs Šumpeters (*Joseph A. Shumpeter*). Viņš veica interesantus un dziļus pētījumus šajā jomā, kurus publicēja 1912. gadā izdotajā grāmatā *Ekonomikas attīstības teorija*. Viņa mācības centrā ir uzņēmējs – radoša personība –, kas, ieviešot modernāku tehnoloģiju, ražo jaunus, labākas kvalitātes produktu veidus, apgūst vēl neatklātus produktu noieta tirgus, kuros izdevīgi pārdod savu produkciju, atklāj jaunus izejvielu avotus un gūst uzņēmēja peļņu. No zinātnieka teorijas izriet, ka uzņēmējam jābūt jaunievedumu iniciatoram.

Šajā sakarībā J. Šumpeters raksta: “Uzņēmējspējas ir spējas radīt inovācijas. Persona, kas tās rada, ir saucama par uzņēmēju, bet inovāciju radīšana – par uzņēmējdarbību. Uzņēmēja funkcijas ir jaunu lietu radīšana, nākotnes vērtību sistēmu realizācija. Uzņēmēja uzdevums ir nodrošināt attīstību, jo bez attīstības nav peļņas, bez peļņas nav attīstības.”

Cilvēks ar attīstītām uzņēmējspējām ir svarīgs ekonomisko resursu veids, galvenā persona, kas pieņem svarīgākos lēmumus, ievieš jauninājumus ražošanā un uzņemas atbildību par ražošanas organizēšanu un vadīšanu. Viņš pastāvīgi riskē ar savu autoritāti un kapitālu, rūpējas par ražošanas faktoru efektīvu izmantošanu un peļņas gūšanu.

Mūsdienās cilvēkkapitāla attīstību, līdzīgi kā jebkuras citas sociālas parādības saturu, nosaka **informāciju un komunikāciju tehnoloģiju** arvien plašāka izmantošana. To ietekmē notiek

- *globalizācijas procesu padziļināšanās*, iespēja brīvi izvēlēties dzīves un darba vietu jebkurā no ES valstīm,
- *zināšanu lomas palielināšanās* un ieguldījumu pieaugums cilvēkkapitālā,
- *izmaiņas cilvēka darba funkcijās*, ražošanas procesu organizācijā un attālināta darba veidu rašanās,
- *izmaiņas uzņēmumu struktūrā*, mikro uzņēmumu attīstība, kas ir pamats pašnodarbinātībai.

Secīgi raksturosim katru faktoru atsevišķi.

Globalizācijas procesu ietekmē notiek ne tikai kapitāla, preču un pakalpojumu brīva pārvietošanās starp valstīm, bet arvien straujāk sāk veidoties globālais darba tirgus. Līdzīgi kā notiek Eiropas Savienības valstīs, kur ir dota *iespēja brīvi izvēlēties dzīves un darba vietu jebkurā no ES valstīm*. Globalizācija, nojaucot robežas starp darba tirgiem, pastiprina cilvēku mobilitātes problēmu plašā nozīmē. Viņiem jābūt gataviem nemitīgām

pārmaiņām ne tikai ražošanā vispār, bet galvenais – dzīves vietas maiņai, spējai iesaistīties starptautiskā darba tirgus konkurencē, pārejai uz citu profesiju vai amatu, pastāvīgai sevis pilnveidošanai. Par konkurētspējas galveno nosacījumu globālajā darbaspēka tirgū kļūst cilvēka izglītības līmenis, viņa iegūtās kompetences: zināšanas, iemaņas, attieksmes un prasme tās pielietot.

Globalizācijas procesu padziļināšanās rezultātā ārpus Latvijas darba vai studiju nolūkos, saskaņā ar Labklājības ministrijas pētījuma datiem, atrodas 86000 iedzīvotāju. ES veiktā skolu jauniešu aptauja, kurā piedalījās 10 434 respondenti no 25 valstīm par to, kādi ir viņu nākotnes nodomi savas karjeras (nodarbes) izvēlē, liecina, ka 38% no aptaujātajiem plāno strādāt ārvalstīs, jo tic, ka starptautiskā un starpkultūru pieredze stiprinās viņu kompetenču profilu. *Vislielāko īpatsvaru – 62% no aptaujātajiem, kas vēlas doties uz ārvalstīm un veidot savu karjeru tur, – veido Latvijas vidusskolēni.* Pēc tam seko Rumānija un Slovākija – 54%, Maķedonija – 49%. Tas nozīmē, ka jauniešiem būs jāiesaistās sīvā starptautiskā konkurencē, tāpēc izglītības un prasmju (kompetenču) veidošanas procesā svarīgi ievērot jaunās tendences un globālā darba tirgus prasības. Turklāt jau šobrīd Latvija pieder pie intelektuālā potenciāla eksportētājvalstīm, jo uz ārvalstīm dodas studēt daudz vairāk talantīgu jauniešu, salīdzinot ar Latvijas augstskolās piesaistīto ārvalstu studentu skaitu.

*Zinātnisko atklājumu un jaunu tehnoloģisko zinību ietekmē aizvien straujākos tempos pieaug jaunatklājumu skaits zinātnes un tehnoloģijas jomā un to izplatīšanās ātrums. Rodas jauns zināšanu un profesionālo iemaņu ražošanas modelis, kurā apvienojas galēja specializācija un daudzpusīgs jaunrades gars. Arvien pieaugošā informācijas tehnoloģiju attīstība un izplatība pasaulē rada pavisam jauna tipa sabiedrības attiecības, pāreju uz zināšanu un radošo ekonomiku, kurā **pieaug zināšanu loma un ieguldījumi cilvēkkapitālā.***

Mūsdienu apstākļos mainās zināšanas, to pielietojums un kompetences, kuras ir nepieciešamas darba tirgū un sabiedrībā kopumā. Mūsdienās dzīves līmeņu atšķirības dažādās valstīs jau kļūst atkarīgas no zināšanu uzkrāšanas, cilvēkkapitāla attīstības. Zināšanu sabiedrībā par valsts attīstības virzītājspēku, nacionālās bagātības radītāju un konkurētspējas noteicošo faktoru kļūst cilvēks kā zināšanu radītājs un nesējs, viņa kompetence, radošums, iniciatīva un spēja radīt ko jaunu, efektīvi izmantot zināšanas pastāvīgi mainīgos apstākļos, pieredze un piekļuve jaunākajai informācijai, kā arī *inovācijas*, īpaši augstu tehnoloģiju nozarēs. Inovācija ir zināšanu iemiestošanas process, ideju komercializācija – sākot no izgudrotāja idejas, pētījumiem, konstruktoru izstrādājumam, produkta radīšanas līdz pat tā pārdošanai tirgū. Inovāciju svarīgākā sastāvdaļa ir zinātniski pētnieciskais darbs. Sekmīgai pārejai uz zināšanu sabiedrību nepieciešams cilvēks ar augstu inovatīvās kultūras līmeni. Izglītība ir pārmaiņu nesēja, tās loma jaunajos apstākļos arvien pieaug, izvirzot paaugstinātas prasības visai izglītības sistēmai, jo īpaši izglītībai uzņēmējdarbības jomā kā līdzekli, kas sekmē cilvēku uzņēmību, nodarbinātību un pielāgošanās spējas mainīgā darba tirgus apstākļiem.

Arvien plašāka *informācijas tehnoloģiju* izmantošana izraisa radikālas pārmaiņas cilvēka **darba funkcijās, ražošanas procesu organizācijā un nodarbinātības sfērās.** Informācijas tehnoloģiju izmantošana ļauj izveidot elastīgas ražotnes, kas dod iespēju viegli un ātri pārkārtoties jauna veida produkcijas izlaidei. Nerada grūtības masveida

produkcijas ražošanas ātra nomaīņa ar individuāliem pasūtījumiem. Šajos apstākļos ir iespējams decentralizēt darba uzdevumus, jo ar informācijas tehnoloģiju palīdzību tos var saskaņot datortīklā dialoga režīmā, kas starp kontinentiem funkcionē tikpat labi kā starp blakus esošiem kabinetiem vai ēkas stāviem. Informācijas tehnoloģiju attīstības apstākļos arvien vairāk parādās tādu darba veidu, kas neprasa pastāvīgu atrašanos uzņēmumā, tie ir **attālināti** no tiešā ražošanas procesa, kurus var veikt pat mājas apstākļos. Tas dod cilvēkam lielāku brīvību un neatkarību darba funkciju veikšanā. Jaunie darba apstākļi uzliek strādātājam papildu funkcijas. Viņam jāklūst par sava darba organizētāju un vadītāju, jāprot ātri pieņemt pareizus lēmumus. Tādējādi kolektīvās organizācijas modelis kļūst arvien elastīgāks ar noslieci uz decentralizāciju. Tas arvien vairāk tiek balstīts uz darba pašorganizāciju, prasmi strādāt patstāvīgi un reizē saskaņot savu rīcību, samērot to ar citiem vienotas komandas partneriem un daudzvariantu situācijās izvēlēties optimālo risinājumu.

Izmaiņas uzņēmumu struktūrā. Mūsdienās radikālo pārmaiņu ietekmē tirgus ekonomikas un nodarbinātības pamatu *veido mazie un vidējie uzņēmumi* (MVU). Eiropas valstu uzņēmumu struktūrā MVU veido 99,8% (Latvijā 99,4%) no ekonomiski aktīvo uzņēmumu kopskaita. Savukārt MVU struktūrā arvien lielāka nozīme pieder *mikro uzņēmumiem*: Latvijā mikro uzņēmumi veido 76,9%. Turklāt 19 Eiropas valstīs vairāk nekā pusē mikro uzņēmumu nav nodarbināto, tos vienlaicīgi vada un veic visus darba veidus paši dibinātāji un viņu ģimenes locekļi. Arī Latvijā 2006. gadā 42,5% individuālo uzņēmumos strādāja tikai to dibinātāji vai viņu ģimenes locekļi. Izmaiņas uzņēmumu struktūrā, pāreja uz mikro uzņēmuma modeli būtiski maina cilvēka vietu ražošanā. Rodas nepieciešamība attīstīt cilvēku, kas spējīgs pats sevi nodarbināt, vadīt un būt personīgi atbildīgs par visu.

Tas nozīmē, ka mūsdienās veidojas tāds uzņēmuma modelis, (mikro uzņēmumi, arī attālinātais darbs), kuru vada persona, kas apvieno sevī gan darba ņēmēja, gan darba devēja funkcijas un īpašības, kļūstot par *uzņēmēju – pašnodarbināto*. Viena un tā pati persona kļūst par uzņēmuma īpašnieku, pārvaldnieku, tiešā darba veicēju, turklāt dažādās jomās. Šim cilvēkam, no vienas puses, jābūt „sevis vadītājam”, t.i., gatavam strādāt patstāvīgi, jāprot plānot savu darba laiku, pieņemt optimālus lēmumus, organizēt savu darbu, pastāvīgi papildināt zināšanas un risināt citus ar uzņēmējdarbību saistītus jautājumus, no otras puses, jābūt augsti kvalificētam speciālistam noteiktā darbības jomā.

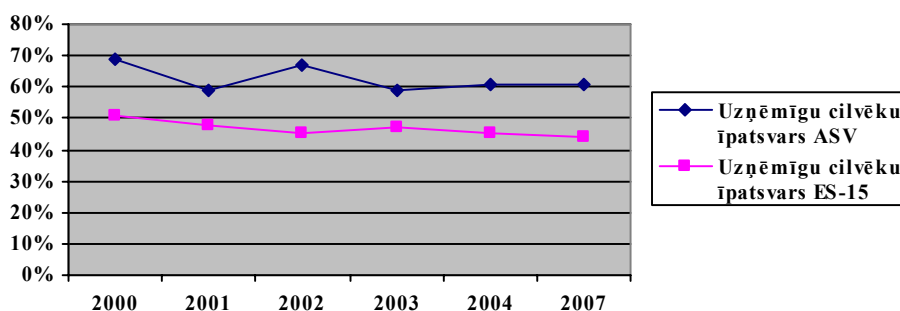
Iepriekš teiktais liecina, ka mūsdienās būtiski mainās cilvēka loma ražošanas procesā – viņa darbs kļūst daudzveidīgāks un mobilāks. Tas viss izvirza jaunas prasības cilvēka profesionālajai sagatavotībai un viņa **uzņēmējspēju attīstībai**, kas ir nepieciešams sekmīgas darbības veikšanai. Līdz ar to pieaug izglītības sistēmas loma **uzņēmīgu cilvēku** sagatavošanā, kuri ir gatavi riskēt, pieņemt efektīvus lēmumus un, uzsākot savu nodarbi, kļūt par pašnodarbināto, veidojot mikro uzņēmumu vai darbojoties attālināti. Tas nozīmē, ka izglītības sistēmā mācību vai studiju process jāveic savstarpējā mijiedarbībā ar noteiktu kompetenču attīstību, tostarp uzņēmējspēju (uzņēmējdarbības kompetences) attīstību.

Vienotas Eiropas tagadnes un nākotnes pamats ir zināšanu ietilpīgas ekonomikas attīstība. Tas nozīmē, ka ikvienam, lai varētu sekmīgi konkurēt vienotā Eiropas darba tirgū, ir svarīgi apzināties sava cilvēciskā kapitāla nozīmi, iegūt konkurētspējīgas

zināšanas, iemaņas un prasmi tās pielietot, attīstīt savas spējas atbilstoši pastāvīgi notiekošajām izmaiņām. Līdz ar to ir vajadzīga daudz nopietnāka valstiska pieeja cilvēku izglītošanai uzņēmējdarbības jomā.

2. Problēmas ES valstīs un Latvijā, kas skar attieksmi pret uzņēmējdarbību un pašnodarbinātību

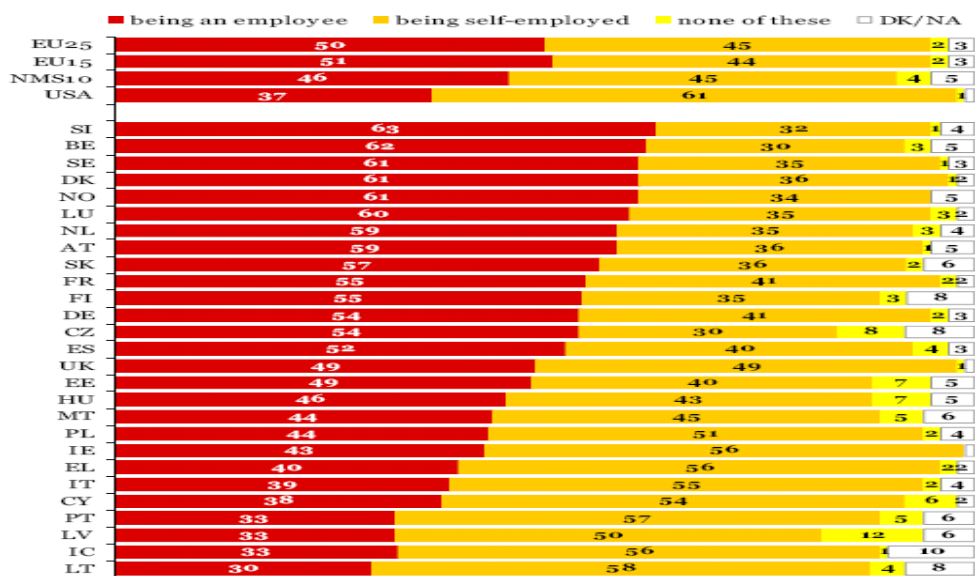
Par to, ka uzņēmējspēju attīstīšana kā ES, tā arī Latvijā ir aktuāla problēma, liecina 2007. gadā un iepriekšējos gados veiktie pētījumi (*Global Entrepreneurship Monitor*), kas parādīja, ka eiropiešiem salīdzinājumā ar amerikāņiem nav īpašas tieksmes uzņemties risku, viņi daudz kūrāk nekā ASV iedzīvotāji ir gatavi uzsākt savu nodarbi (skat. 1. attēlu). (2007. gadā pavisam tika aptaujāti 20 674 cilvēki, tostarp Eiropas Savienības valstīs tika aptaujāti 18 665 cilvēki, ASV – 1009 respondenti.)

1. attēls. Pašnodarbinātā statusa izvēle ASV un ES-15 (% no aptaujāto kopskaita)

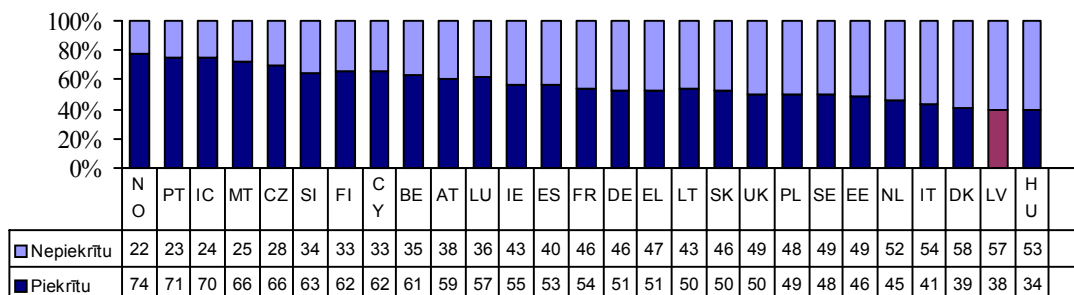
Kā redzam attēlā, ASV 61% respondentu dod priekšroku sevis nodarbei, toties ES tikai 44% aptaujāto norāda, ka labprāt strādā kā darba ņēmēji, jo ir sociāli aizsargāti un saņem fiksētus regulārus ienākumus. Tas nozīmē, ka ES –15 valstīs salīdzinājumā ar ASV ir ievērojami mazāk uzņēmīgu cilvēku. Pēdējos trijos gados šī plaisa arvien palielinās. Līdzīga situācija ir arī ES – 25 valstīs. Tur sevi par uzņēmīgiem cilvēkiem uzskata tikai 45% no aptaujātajiem. Vēl sliktāki rādītāji ir 14 ES valstīs (skat. 2. attēlu).

(Apzīmējumi: kļūt par darba ņēmēju pašnodarbināto neviens nav atbildes)

2. attēls. Darba ņēmēja vai pašnodarbinātā statusa izvēle (% no aptaujāto kopskaita)

Salīdzinājumā ar citām ES valstīm Latvijā to, kuri vēlētos kļūt par pašnodarbinātiem, ir daudz vairāk – 50% no aptaujātajiem. Kā galveno iemeslu (pēc finansiālajām grūtībām) Latvijas respondenti (25%) norāda **uzņēmīgumam nepieciešamo prasmju un zināšanu trūkumu, lai uzsāktu savu personisko nodarbi**. Turklāt skola uzņēmējdarbības izglītībā un uzņēmīguma gara veidošanā palīdz tikai 38% no aptaujātajiem. Tas salīdzinājumā ar citām Eiropas valstīm ir viens no sliktākajiem rādītājiem (skat. 3. attēlu).

AT – Austrija, BE – Beļģija, CZ – Čehija, CY – Kipra, DE – Vācija, DK – Dānija, EE – Igaunija, EL – Grieķija, ES – Spānija, FI – Somija, FR – Francija, HU – Ungārija, IE – Īrija, IT – Itālija, LT – Lietuva, LU – Luksemburga, LV – Latvija, MT – Malta, NL – Nīderlande, PL – Polija, PT – Portugāle, SE – Zviedrija, SI – Slovēnija, SK – Slovākija, UK – Lielbritānija, NO – Norvēģija, IC – Islande.

3. attēls. Skolas loma uzņēmīguma gara attīstībā (% no aptaujāto kopskaita)

Arī autores veiktie pētījumi 2003. un 2007. gadā liecina, ka vairums Latvijas respondentu zināšanas un prasmes par uzņēmējdarbību ir ieguvuši vidusskolā, mācoties *Biznesa ekonomikas pamatus* un piedaloties dažādos ārpusstundu pasākumos. Paši aptaujātie novērtē, ka prasmes un uzņēmējspējas, piedaloties šajos pasākumos, ir attīstījuši tikai 34%, pārējiem tās ir viduvējas vai vājas, bet vienai ceturtdaļai to vispār nav, jo viņi netika iesaistīti ar uzņēmējdarbību saistītos pasākumos. Līdz ar to tikai 10,4%

2003. gadā un 12,7% 2007. gadā no aptaujāto kopskaita uzskatīja, ka viņiem ir ar uzņēmējdarbību saistīta ideja un viņi ir motivēti nākotnē veidot savu uzņēmumu. Vairums aptaujāto (59,9% 2003. gadā un 70,3% 2007. gadā) norāda, ka vidusskolā viņi tiek orientēti galvenokārt studijām augstskolā, lai iegūtu specialitāti un strādātu labi atalgotu darbu.

Pētījumi liecina, ka vidusskolā mācību process netiek īstenots vienotībā ar uzņēmējdarbības kompetences attīstību. Respondenti uzskata, ka vidusskolā vajadzētu īstenot daudz mērķtiecīgāku darbu, mācību procesā veidojot ciešāku saikni starp teoriju un praksi, iesaistot jauniešus noteiktā praktiskā nodarbē vienlaikus ar zināšanu apguvi, un profesijas izvēlē orientēt viņus klūt par pašnodarbinātiem. Lai veicinātu praktisko iemaņu apgūšanu, lielāku vērību jāpievērš sadarbībai ar uzņēmējiem, kā arī visu priekšmetu skolotāju izglītošanai uzņēmējdarbības jautājumos.

Secinājumi

Informācijas tehnoloģiju attīstība, ekonomikas internacionalizācija, arvien jauni zinātniski atklājumi izvirza paaugstinātas prasības cilvēkkapitālam, uzņēmējspēju attīstībai. Noskaidrojām, ka ES un Latvijas tautsaimniecības pamats ir mikro uzņēmumi. To galvenā priekšrocība ir spēja ātri reaģēt uz izmaiņām tirgū, līdz ar to, mainoties tendencēm starptautiskajā tirgū un palielinoties pieprasījumam kādā atsevišķā nozarē, rodas daudzpusīgas specializācijas iespējas, piemēram, bioloģiskās lauksaimniecības, ekotūrisma, informāciju tehnoloģiju un citās uz zināšanām balstītās jomās. Salīdzinoši zemais uzņēmējdarbības aktivitātes un pašnodarbinātības līmenis Latvijā tiek saistīts ar iniciatīvas un uzņēmības trūkumu sabiedrībā, kā arī valdības īstenoto politiku uzņēmējdarbības izglītības jomā. Īpaši tas attiecas uz jauno cilvēku mērķtiecīgu sagatavošanu izglītības sistēmā.

3. Eiropas Padomes reakcija un nostādnes jaunas kompetences „uzņēmējdarbība” attīstības kontekstā

Uzņēmējspēju attīstīšana un sagatavošana pašnodarbinātībai kā ES, tā arī Latvijā kļūst par aizvien aktuālāku problēmu. Eiropadomes darbības mērķi attiecībā uz iepriekš minēto problēmu aktualitāti un to ātrāku risināšanu ES valstīs pamatojas uz vairāku svarīgu dokumentu atziņām, kuros ir akcentēti *uzņēmējdarbības izglītības* politikas mērķi.

Galvenais dokuments ir Eiropas Padomes **Lisabonas stratēģijas** (2000. gads un 2005. gads), kā arī jaunās Lisabonas stratēģijas (2008. – 2010.gads) pamatnostādnes par ekonomikas izaugsmes un nodarbinātības veicināšanu, balstoties uz zināšanu lomas palielināšanu, inovācijām, un cilvēkkapitāla attīstību.

Lisabonas stratēģijā norādīts – lai Eiropas Savienība kļūtu par konkurētspējīgāko uz zināšanām balstītu ekonomiku pasaulē, **primārais uzdevums** ir

- *radīt labvēlīgu vidi inovatīvas uzņēmējdarbības izveidošanai un attīstīšanai, īpaši attiecībā uz maziem un vidējiem uzņēmumiem (MVU),*
- *nodarbinātības jomā paredzēts palielināt ieguldījumus cilvēkkapitālā, paaugstinot izglītības un profesionālo mācību kvalitāti atbilstoši izvirzītajām prasībām par jauno kompetenču attīstību.*

2000. gada jūnijā ES dalībvalstis Eiropadomes tikšanās ietvaros Feirā (Portugāle) apstiprināja **Eiropas Mazo uzņēmumu hartu** (*European Charter for Small Enterprises*), kas ir viens no svarīgākajiem politiskajiem dokumentiem, jo tieši MVU ir Eiropas ekonomiskās un sociālās integrācijas virzītājspēks un tautsaimniecības izaugsmes pamats. ES valstis apņemas veicināt MVU attīstību.

- 2000. gada decembrī Eiropas Padome pieņēma *Daudzgadējo uzņēmumu un uzņēmējdarbības programmu 2001.– 2005. gadam*, īpaši attiecībā uz mazajiem un vidējiem uzņēmumiem (MVU). 2005.gadā Programmas darbības termiņš tika pagarināts vēl par vienu gadu – līdz 2006. gada 31. decembrim.

- Šobrīd par *Daudzgadējās uzņēmumu un uzņēmējdarbības programmas* turpinājumu var uzskatīt ES finanšu perspektīvas ietvaros iedibināto *Konkurētspējas un inovāciju pamatprogrammu* (2007. – 2013. gadam).
- *Mazo uzņēmumu Eiropas hartā* ir norādīts, ka uzņēmējdarbības politikas mērķis ir attīstīt **uzņēmīguma garu**, veicināt inovatīvas biznesa vides radīšanu. Sagatavošana uzņēmējdarbībai un uzņēmīguma gara attīstība ir jāveic visos izglītības sistēmas līmeņos. Turklāt uzsvērts, ka uzņēmējdarbības kompetences attīstība jāietver nacionālajās izglītības programmās, integrējot kā svarīgu mācību sastāvdaļu visās studiju programmās, dažādos priekšmetos.

Kopš tā laika šie secinājumi tiek regulāri atkārtoti.

- 2000. gada 23. – 24. martā Lisabonas Eiropadomes sanāksmē izstrādātajā dokumentā par **Izglītības sistēmas konkrētiem nākotnes mērķiem** ir iestrādāta **kompetence – uzņēmējdarbība**, kā viens no jauniem konkrētiem nākotnes mērķiem, kas ir svarīgs nodarbinātības, konkurētspējas, ekonomikas izaugsmes priekšnoteikums zināšanu sabiedrībā.
- Eiropas Komisijas darba dokumentā „**Mūžizglītības memorands**” (Lisabona, 2000.gada marts) ir minētas sešas galvenās idejas, kas nosaka ar mūžizglītību saistīto rīcību: vienā no tām ir uzsvērts attīstīt **jaunas pamatkompetences** (*key competences*) visiem – garantēt universālu un paliekošu pieeju mācībām, lai iegūtu un atjaunotu kompetences, kas nepieciešamas, lai ilgstoši darbotos uz zināšanām balstītā sabiedrībā. Norādīts, ka uzņēmējdarbības apgūstamas mūža garumā mācoties, tas attiecas uz izglītību, kas tiek sniegta mācību laikā no pamatskolas līdz universitātei, ieskaitot vidusskolas līmeņa profesionālo izglītību (sākotnējo profesionālo izglītību) un to, kuru nodrošina augstskolas līmeņa tehniskās izglītības iestādes. Tomēr uzņēmējdarbības izglītības priekšrocības nav tikai jaunu uzņēmumu skaita pieaugums, jauni projekti un darba vietu izveide. Uzņēmējdarbības ir svarīgas – tās palīdz jauniešiem būt radošiem un rīkoties sociāli atbildīgi.
- **Jaunatnes paktā**, kas pievienots Briseles Eiropadomes secinājumiem (2005. gada 22. – 23. marts), ir uzsvērtā nepieciešamība *veicināt pamatkompetenču kopuma attīstīšanu*.
- 2005. gada jūnijā Eiropadome apstiprināja **Integrētās pamatnostādnes izaugsmei un nodarbinātībai 2005. – 2008. gadam**. Tajās, atsaucoties uz jaunajām prasībām attiecībā uz pamatkompetencēm, atkārtoti tiek aicināts pielāgot izglītības un mācību sistēmas jauniešiem nepieciešamās kompetences attīstīšanai.

Tādējādi Eiropas Padomes apstiprinātajos dokumentos priekšplānā tiek izvirzīts izglītots, kompetents cilvēks kā svarīgākais konkurētspējas nosacījums. Līdz ar to būtiski mainās vērtīborientācija, pirmajā vietā izvirzot cilvēka personību, viņa kompetentumu, uzņēmīgumu, kas spējīga izmantot savas zināšanas un nepārtraukti mācīties.

4. Eiropas Komisijas veiktie pasākumi Lisabonas stratēģijas un citu Eiropas Padomes pamatnostādņu īstenošanā *uzņēmējdarbības kompetences attīstības kontekstā*. Politiskās nostādnes (darba dokumenti) un ieteikumi ES valstu valdībām

Lisabonas stratēģijas un citu Eiropas Padomes pamatnostādņēs minēto mērķu īstenošanu koordinē Eiropas Komisija. Tā sadarbībā ar ES valstu vietējiem ekspertiem veic esošās situācijas apzināšanu katrā ES valstī, apkopo labāko pieredzi un izstrādā rīcības programmas. Par noteiktu problēmu tiek veidota darba grupa, kuras darbību koordinē Eiropas Komisija sadarbībā ar ES valstu vietējiem ekspertiem. Nacionālos ekspertus nozīmē konkrētu valstu valdības. Ekspertu uzdevums ir informācijas apkopošana un *pastāvīgas saiknes veidošana starp savas valsts administratīvo un atbilstošu institūciju pārstāvjiem, aktīvi iesaistot arī dalībvalstu pārvaldes institūcijas*. Informācijas vākšanas procesā eksperti vadās no savām zināšanām un pieredzes, kā arī no avotiem, kurus pieejamus darījušas valstu pārvaldes institūcijas. Galarezultātā ekspertu grupa izstrādā attīstību veicinošu programmu (rekomendācijas), ko var izmantot Eiropas institūcijas un nacionālās valdības savā darbībā nākotnē.

Eiropas Komisijas vadībā vispirms tika izstrādāts pamatkompetenču un uzņēmējdarbības jautājumu teorētiski metodoloģiskais pamatojums. Eiropas Komisija publicēja divus svarīgus dokumentus.

- 2002. gadā tika izstrādāts dokuments “**Pamatkompetences**” (*Key Competencies. A developing concept in general compulsory education*. Eurydice, 2002). Tajā norādīts, ka šī dokumenta izstrādāšanas gaitā dažādu zinātņu eksperti – sociologi, pedagogi, psihologi, filozofi un ekonomisti – ir vienojušies par **kompetences definīciju**. *Kompetence ir vispārējās spējas, kuras balstās uz zināšanām, prasmēm, vērtībām un attieksmi, kas tiek attīstītas cilvēka izglītošanas procesā*. Šajā dokumentā ir piedāvāts astoņu pamatkompetenču modelis. Tās tiek uzskatītas par vienlīdz svarīgām dzīvei un darbam uz zināšanām balstītā sabiedrībā. Daudzas kompetences pārklājas un

sakrīt, tomēr vienlīdz visas vajadzētu attīstīt skolēniem un studentiem izglītības sistēmā. Tās ir:

1. sazināšanās dzimtajā valodā,
 2. sazināšanās svešvalodās,
 3. digitālā kompetence,
 4. kompetences matemātikā, dabas zinībās un tehnoloģijās,
 5. sociālās un pilsoniskās kompetences,
 6. kultūras izpratne un izpausme,
 7. mācīšanās mācīties,
 8. **Uzņēmējspējas (uzņēmējdarbības kompetence).**
- 2002. gadā tapa arī otrs svarīgs dokuments „**Uzņēmējdarbība Eiropā**. Zaļā grāmata”. (*Green paper. Entrepreneurship in Europe. European Commission. Enterprise publications. 2002*). Tajā tiek noskaidrots, kas ir uzņēmējdarbība, tās svarīgums mūsdienās, politika, šķēršļi, kas to ierobežo, ko darīt, lai stimulētu uzņēmējdarbību.

ES **Daudzgadējās uzņēmumu un uzņēmējdarbības programmas, Mazo uzņēmumu Hartas** ietvaros tika īstenoti četri projekti, lai izstrādātu uzņēmējdarbības izglītības attīstību veicinošas programmas.

1. Projekta „**Uzņēmējdarbības izglītība un mācības**” (Final Report of the Expert Group „Best Procedure” Project on *Education and Training for Entrepreneurship*. European Commission. November 2002) ietvaros ir apkopota informācija par valsts ekonomiskās izglītības nozīmi uzņēmējspēju veidošanā, atbilstoši tai veikts kvalitatīvo un kvantitatīvo rādītāju novērtējums katrā valstī, piedāvāta progresu veicinoša rīcības programma, un ekspertu grupas izstrādātā “uzņēmējdarbības izglītības” **definīcija**. Tajā ir ietverti divi būtiski aspekti.
 - *Pirmais* atspoguļo plašāku skatījumu, lai izglītība tiktu orientēta uz uzņēmējdarbībai raksturīgas attieksmes un prasmju attīstību, kas saistīta ar noteiktu cilvēka personisko īpašību kopuma veidošanu, bet nav tieši orientēta uz jaunu uzņēmumu veidošanu.
 - *Otrs* skar uzņēmējdarbības kompetences attīstīšanas procesu katrā atsevišķā izglītības sistēmas pakāpē, mācot izveidot un vadīt uzņēmumu, ievērojot principu – „mācīties darot”. Tādējādi tiek nodrošināta jauniešu apzināšanās par *pašnodarbinātību* kā iespējamu karjeras izvēli (iespēju būt ne tikai darbiniekam, bet arī uzņēmējam). Ziņojumā ir izstrādātas galvenās cilvēka personiskās īpašības, kuras jāattīsta, lai jauno cilvēku sagatavotu uzņēmējdarbībai izglītības procesā.

http://europa.eu.int/comm/enterprise/entrepreneurship/support_measures/training_education/index.htm

2. Nākamā projekta “**Uzņēmējdarbības izglītība**” (*Education for Entrepreneurship. Making progress in promoting entrepreneurial attitudes and skills through Primary and Secondary education. European Commission. February 2004*) *mērķis* bija apkopot ES valstu pieredzi uzņēmējdarbības mācīšanā un izstrādāt uzņēmējspēju attīstību veicinošu programmu, lai to varētu izmantot Eiropas

institūcijas un nacionālās valdības savā darbībā. Vadoties no iepriekš izstrādātas metodoloģijas un definīcijas, ekspertu grupa piedāvāja nacionālo valstu valdībām izstrādāt uzņēmējdarbības izglītības *rīcības programmu ilgstošai perspektīvai*, īstenojot saskaņotu vismaz *triju ministriju*, vietējo pašvaldību, uzņēmēju un skolu sadarbību, veikt *skolotāju*, docētāju un „biznesa pasaules” cilvēku sagatavošanu, kas ir iesaistīti uzņēmējdarbības izglītībā.

http://europa.eu.int/comm/enterprise/entrepreneurship/support_measures/training_education/index.htm

3. Projekts „**Mini-uzņēmumi vidusskolas izglītībā**” (Ekspertu grupas nobeiguma ziņojums 2005. gada septembrī) tika izstrādāts, pamatojoties uz 2004. gadā pieņemto „Uzņēmējdarbības rīcības plānu”, kurā ES dalībvalstīm tika piedāvāts īstenot pasākumus, lai veicinātu uzņēmējdarbībai raksturīgu domāšanu skolas izglītībā, sabalansējot teorētiskās mācības ar skolēnu iesaisti mini-uzņēmumu veidošanā un to vadībā. Ekspertu grupa projekta mērķu ietvaros apkopoja esošo pieredzi un izstrādāja skolēnu mini-uzņēmuma definīciju, apkopoja un atspoguļoja sarakstā svarīgākās personiskās īpašības un prasmes, kas ir nepieciešamas uzņēmējdarbības veikšanai un kuras skolēni attīsta vai apgūst, piedaloties mini-uzņēmumu veidošanā un vadībā. Ir izstrādāti arī ieteikumi skolēnu uzņēmumu veidošanas progresa veicināšanai.
http://ec.europa.eu/enterprise/entrepreneurship/support_measures/training_education/minicomp.htm

4. Eiropas Komisijas 2008. gadā izstrādātā projekta “**Uzņēmējdarbība augstākajā izglītībā, īpaši neekonomikas studijās**” (Best Procedure Project „*Entrepreneurship in Higher Education, especially in non-business studies*” Final Report of the Expert Group. March 2008) ietvaros ekspertu grupa piedāvāja uzņēmējdarbības izglītības rīcības programmu, kas būtu jāiekļauj dažādās augstākās izglītības studiju programmās,ursos vai priekšmetos, īpaši dabas zinātņu un tehnisko studiju programmās.
http://ec.europa.eu/enterprise/entrepreneurship/support_measures/training_education/entr_highed.pdf

Arī darba programmas *Izglītība un mācības 2010* un *Mūžizglītības politikas pamatnostādņu 2007. – 2013. gadam* ietvaros ir izstrādāti vairāki nozīmīgi attīstību veicinoši ieteikumi.

http://ec.europa.eu/enterprise/entrepreneurship/support_measures/training_education/commplan.htm

- Eiropas Parlamenta un Padomes ieteikums (2006. gada 18. decembris) par pamatkompetencēm mūžizglītībā. "**Pamatkompetences mūžizglītībai – Eiropas pamatprincipu kopums**". Tajā ir dota katras pamatkompetences *definīcija*, noteikts, kādas *zināšanas, prasmes un attieksmes* ir jāattīsta.
 - Piemēram, definējot **uzņēmējdarbības kompetenci**, ir norādīts, ka tā „attiecas uz indivīda spējām pārvērst idejas darbībā. Tā ietver radošu pieeju, inovāciju un riska uzņemšanos, kā arī spēju plānot un vadīt projektus, lai sasniegtu izvirzītos mērķus. Tā ir balsts indivīdam ne tikai ikdienas dzīvē mājās un sabiedrībā, bet arī darbavietā, kas palīdz apzināties darba nozīmi un izmantot priekšrocības, un ir īpašu zināšanu un prasmju pamats, kas nepieciešamas tiem, kas veicina vai nodarbojas ar

sociālo darbību vai uzņēmējdarbību. Tam būtu jāietver ētisko vērtību apzināšanās un jāveicina laba pārvaldība”.

- Norādītas arī **zināšanas, prasmes** un **attieksmes**, kas ir jāattīsta saistībā ar uzņēmējdarbības kompetenci.
- Nepieciešamās **zināšanas** ietver kritisku izpratni par pieejamām iespējām personiskai, profesionālai un/vai uzņēmējdarbībai, ietverot "plašākas jomas" jautājumus, kas nodrošina kontekstu, kurā cilvēki dzīvo un strādā, piemēram, plašāka izpratne par ekonomikas darbības principiem un iespējām vai izaicinājumiem, ar ko sastopas darba devējs vai organizācija. Individīdiem būtu arī jāapzinās uzņēmēja ētiskā nostāja un tas, ka viņi var būt pozitīvs paraugs, piemēram, veicot godīgu tirdzniecību vai sociālās labdarības pasākumus.
- **Prasmes** ir saistītas ar projektu vadību (ietverot, piemēram, prasmi plānot, organizēt, vadīt, uzņemties līdera lomu un deleģēt, analizēt, sazināties, sniegt norādījumus, novērtēt un uzskaitīt), saskarsmes un sarunu veikšanas prasme, kā arī prasme strādāt gan individuāli, gan komandā. Būtiska ir spēja spriest un noteikt savas stiprās puses un trūkumus, novērtēt un uzņemties risku, kad tas ir nepieciešams.
- **Attieksmi** uzņēmējdarbībā raksturo iniciatīva, neatkarība un jaunrade personiskajā un sabiedriskajā dzīvē, tāpat kā darbā. Tā ietver arī motivāciju un apņēmību sasniegt izvirzītos mērķus, vai tie būtu personiski nolūki vai mērķi, kas kopīgi ar citiem, tostarp darba mērķi.

Eiropas Padome iesaka dalībvalstīm iekļaut pamatkompetenču attīstības nodrošinājuma iespējas nacionālajās mūžizglītības stratēģijās, izmantot pielikumu "Pamatkompetences mūžizglītībai – Eiropas pamatprincipu kopums" kā parauginstrumentu, lai nodrošinātu tādu izglītību un mācības visiem jauniešiem, kas dotu iespējas attīstīt viņiem pamatkompetences tādā līmenī, lai sagatavotu pieaugušo dzīvei un veidotu pamatu turpmākām mācībām un darbam.

- Svarīgs ir 2006. gada 13. februāra Eiropas Komisijas sagatavotais ziņojums Padomei, Eiropas Parlamentam, Eiropas Ekonomikas un Sociālo Lietu Komitejai un Eiropas Reģionu Komitejai – **Kopienas Lisabonas programmas īstenošana: izmantojot izglītību un mācības, stimulēt uzņēmējdarbības garu.**
http://ec.europa.eu/enterprise/entrepreneurship/support_measures/training_education/commplan.htm

Šajā ziņojumā ir dots visu iepriekšminēto priekšlikumu kopsavilkums. Tajā ir parādīts, kas būtu darāms, lai attīstītu uzņēmējspējas katrā izglītības sistēmas līmenī: pamatskolas, vidējās izglītības un augstskolas līmenī; kā vajadzētu mainīt skolu mācību programmas, uzsverot, ka visu līmeņu skolu mācību programmām jāaptver uzņēmējdarbība kā izglītības mērķis, kā arī izpildes pamatnostādnes; ka nepieciešams sagatavot skolotājus un atbalstīt skolas; īstenot saskaņotu rīcību valstiskā līmenī.

- Norādīts, ka

- *pamatizglītības līmenī* uzņēmējdarbības mācību procesā svarīgi palīdzēt skolēniem attīstīt tādas personas īpašības kā patstāvība, radoša attieksme, iniciatīva un spēja uzņemties atbildību. Izmantojot aktīvās mācību metodes un bērnu dabisko ziņkāri, svarīgi, lai mācību procesā skolēni iegūtu priekšstatu par uzņēmēja lomu mūsdienu sabiedrībā. Mācību programmās varētu iekļaut vienkāršotu ekonomisko modeļu izpēti, projektu izstrādāšanu, lietišķās spēles un vietējo uzņēmumu apmeklējumus. Pamatskolas pēdējās klasēs vajadzētu veicināt skolēnos radošu pieeju ideju meklēšanā, iedrošināt viņus, lai, izmantojot vietējos resursus, savas idejas iemiesotu konkrētu lietu izgatavošanā, palīdzēt skolēniem pārdot izgatavotās lietas skolas tirdziņos un novērtēt iegūtos rezultātus;
 - *vidusskolas līmenī* svarīgi padziļināt zināšanas par uzņēmējdarbību, veidot skolēnos uzņēmējdarbības veikšanai nepieciešamās prasmes un attieksmes. Lai iegūtās teorētiskās zināšanas varētu pielietot praksē, svarīgi izmantot ārpusstundu pasākumus, kuru pamatā ir princips – **“mācīties darot”**. *Labākais risinājums ir integrēt šīs darbības mācību programmās, lai tās būtu pieejamas visiem skolēniem.* Piemēram, iesaistot skolēnus mini-uzņēmuma veidošanā, dodot jauniešiem iespēju kaut ko lietderīgu paveikt, just atbildību par sava darba rezultātiem, iegūt patiesu priekšstatu par ražošanu. Jānodrošina tādi apstākļi, lai jaunieši paši pieņem lēmumu, kā organizēt un vadīt ražošanu, novērtēt saimnieciskos rezultātus, tādējādi veicinot jauniešos iniciatīvas atraisīšanos, individuālo spēju un talantu atklāsmi, organizatora un vadītāja iemaņu apgūšanu, kas sekmētu skolēna pašapziņas veidošanos, ka nākotnē varētu kļūt par pašnodarbinātu personu;
 - uzņēmējspēju attīstība nebeidzas līdz ar vispārizglītojošās iestādes noteikta līmeņa pabeigšanu un profesijas izvēli. Gluži otrādi – tā vēl vairāk jāpastiprina un jāpadziļina *profesionālajās un augstākajās izglītības iestādēs*. To apstiprina arī autores pētījumi. Vairums aptaujāto respondentu (91.0%) uzskata, ka pamatzināšanas par to, kā uzsākt uzņēmējdarbību, to organizēt un vadīt, vajadzētu iegūt, apgūstot noteiktu profesiju, t.i., profesionālajās un augstākajās izglītības iestādēs. Respondenti norāda, ka nepieciešams nodrošināt mācību procesā teorijas un prakses vienotību, īstenojot radošu inovatīvu pieeju ekonomisko problēmu risināšanā. Studentiem ir jādod iespēja apliecināt savas prasmes konkrētā aktīvā darbībā, iesaistot viņus biznesa plāna izstrādē, uzņēmuma saimnieciskās darbības izvērtēšanā un analizē, kredīta noformēšanā, tirgus izpētē, ražošanas resursu iegādē un citu ar uzņēmējdarbību saistītu jautājumu risināšanā.
- Arī 2008. gada 16. decembrī publicētajā Eiropas Komisijas paziņojumā Eiropas Parlamentam, Padomei, Eiropas Ekonomikas un sociālo lietu komitejai un Reģionu komitejai **“Atjaunots stratēģiskais ietvars Eiropas sadarbībai izglītībā un mācībās”** kārtējo reizi uzsvērtā nepieciešamība turpmākajā periodā līdz 2020. gadam organizēt mācību procesu tā, lai attīstītu pamatkompetences

(*key competencies*), tostarp inovatīvās un jaunrades spējas, ieskaitot uzņēmējdarbību (*innovation and creativity, including Entrepreneurship*).
<http://izm.izm.gov.lv/es/EK-tiesibu-akti.html>

- 2009. gads ir nominēts par **Eiropas Radošuma un inovācijas gadu**, jo sociāli un ekonomiski apsvērumi mudina Eiropu meklēt arvien jaunas radošas pieejas un inovācijas iespējas. *Vispārējais* Eiropas Radošuma un inovācijas gada *mērķis* ir atbalstīt dalībvalstu centienus mūžizglītības ceļā veicināt radošumu, kas ir inovāciju virzītājs un galvenais elements personisko, darba, uzņēmējdarbības un sociālo prasmju attīstīšanai un katra cilvēka labsajūtai sabiedrībā. Eiropas Radošuma un inovācijas gada *konkrētie mērķi* ir izcelt šādus elementus, kuri var veicināt radošumu un inovācijas spēju:
 - radīt inovācijai un spējai pielāgoties labvēlīgus apstākļus strauji mainīgajā pasaulē; ievērot visus inovācijas veidus, tostarp sociālo un uzņēmējdarbības inovāciju;
 - vairot sabiedrības izpratni gan darba tirgus ietvaros, gan ārpus tā par to, ka radošums, zināšanas un elastīgums ir svarīgs pārtikušai un papildītai dzīvei straujo tehnoloģisko izmaiņu un vispārējās integrācijas laikmetā; radīt cilvēkiem iespējas tālākas karjeras attīstībai visās jomās, kur radošumam un inovācijas spējai ierādīta svarīga vieta.

Secinājumi

Eiropas Komisijas izstrādāto materiālu analīze rāda, ka, īstenojot Lisabonas stratēģijas pamatnostādnes, ir svarīgi īstenot noteiktu valdības politiku uzņēmējdarbības kompetences attīstīšanas pārvaldībā. Nepieciešams izstrādāt *valdības rīcības programmu ilgstošai perspektīvai*.

Eiropas Padomes pieņemtās nostādnes un Eiropas Komisijas izstrādātās rekomendācijas ir lietderīgas un vērā ņemamas. Šajos materiālos ir apkopota labākā Eiropas valstu pieredze, piedāvātas konkrētas rekomendācijas noteiktu jautājumu risināšanā, ko nacionālo valstu valdības var izmantot to vai citu jautājumu risināšanai, protams, piemērojot vietējai situācijai. Uzņēmējdarbības izglītība, uzņēmējspēju attīstība lielā mērā ir atkarīga no valsts ekonomiskās politikas pasākumu kopuma. Valdība var sekmēt to attīstību vai ierobežot.

Lai sekmētu uzņēmējdarbības izglītības progresu, būtu lietderīgi izmantot ne tikai EK ekspertu grupas izstrādātos materiālus, bet arī Eiropas Komisijas projektos iesaistīto valsts ekspertu zināšanas un pieredzi. Tas dotu iespēju valdībām, plānojot politikas virzienus, ātrāk apgūt citu valstu labāko pieredzi, mācīties no tās un sasniegt ievērojamus un nozīmīgus rezultātus daudz īsākā laika periodā.

Jānorāda, ka Eiropas Komisijas ieteikumiem ir rekomendējošs raksturs, to īstenošana ir atstāta ES dalībvalstu politikas veidotāju, izglītības darbinieku un sociālo partneru kompetencē. ES darbība izglītības jomā virzīta uz sadarbību, lai risinātu kopīgus uzdevumus, tajā pašā laikā atzīstot nacionālo daudzveidību.

Eiropas Savienībā katra dalībvalsts pati veido savu izglītības sistēmu, nosaka savu izglītības programmu, mācību valodu u.c. saistītos jautājumus. ES tiesību akti neregulē izglītības jautājumus, bet gan īsteno divas galvenās aktivitātes:

- ES finansēto izglītības programmu nodrošināšana,
- dalībvalstu sadarbības veicināšana, lai uzlabotu izglītības kvalitāti.

5. Starptautiskās pieredzes apkopojums uzņēmējdarbības izglītības un uzņēmējspēju attīstības pārvaldībā

Pētījumi Eiropas Savienības valstīs liecina, ka vairumā valstu ir uzkrāta zināma pieredze uzņēmējdarbības izglītībā un uzņēmējspēju veidošanā. Visos izglītības sistēmas līmeņos notiek dažādas darbības, arī atsevišķas institūcijas, sadarbības partneri vai vietējā vara īsteno daudzus pasākumus un iniciatīvas šajā jomā.

Piedaloties starptautiskajās konferencēs ES valstīs, ievēroju, ka EK izstrādātās rekomendācijas tiek respektētas un augsti vērtētas. Šajās valstīs zinātniskie pētījumi un pieredzes apkopojums balstās uz EK izstrādātajām norādēm. Kopīgi tiek meklēti risinājumi, kā sekmīgāk īstenot šīs prasības savās valstīs.

Eiropas Komisijas rekomendācijas sekmīgi tiek īstenotas tajās valstīs, kurās ir izstrādāta noteikta **valdības politika uzņēmējdarbības izglītības attīstības pārvaldībā**. Laba pieredze ir Norvēģijā, Somijā, Zviedrijā, Lietuvā, Francijā, Polijā, Nīderlandē, Anglijā u.c. Eiropas valstīs.

Eiropas Komisija ir apkopojusi Norvēģijas pieredzi, kura tiek uzskatīta par vienu no labākajām šo procesu pārvaldībā. Valdība ir izstrādājusi ***Uzņēmējdarbības izglītības stratēģiju 2004. – 2008. gadam***. Tā ir sagatavota, sadarbojoties Izglītības un zinātnes ministrijai, Rūpniecības ministrijai, Pašvaldību un reģionālās attīstības ministrijai. Stratēģija ietver pilnīgi visu izglītības karjeru – no sākumskolas līdz koledžai un universitātei, ieskaitot skolotāju sagatavošanu.

Tās ietvaros tiek īstenoti šādi attīstību veicinoši pasākumi:

- izstrādāta *valdības rīcības programma ilgstošai perspektīvai*: tiek īstenota saskaņota vismaz *triju ministriju* (rūpniecības, izglītības un reģionālās attīstības), kā arī uzņēmēju, vietējo pašvaldību, akadēmiskā personāla un skolu sadarbība šī jautājuma sekmīgai risināšanai,
- *Rūpniecības ministrija* īsteno uzņēmējspēju attīstības jautājumu pārvaldību, koordinēšanu, sniedz finansiālu atbalstu,
- dažādi ar uzņēmējdarbību saistīti jautājumi un uzņēmējdarbības kompetences veidošanas elementi tiek *integrēti visās mācību un studiju programmās*, it īpaši inženierzinātņu, bioloģijas, fizikas, ķīmijas, matemātikas studiju programmās,
- Izglītības ministrija pārvalda *pedagogu izglītošanu*. Izglīto ne tikai tos, kas māca ekonomikas priekšmetus, bet arī *citu priekšmetu* pedagogus, akadēmisko personālu un praktiķus, jo visiem ir jāsekmē uzņēmējdarbības kompetences attīstība,
- mainījusies izglītības *iestāžu vadītāju attieksme* pret uzņēmējdarbības izglītību. Viņiem ir jāseko, lai uzņēmējdarbības izglītības jautājumi tiktu integrēti mācību programmu saturā, jāmotivē pedagogus paaugstināt savu profesionālo kompetenci uzņēmējdarbības jomā un uzņemties iniciatīvu sakaru veidošanā ar biznesa sektoru un citiem partneriem,
- uzņēmējdarbības izglītībā ir vairāki sadarbības partneri (sk. 1. tabulu), vietējās pašvaldības, uzņēmēji un citi interesenti. Viņi tiek motivēti sadarboties ar skolām, sniedzot tām konkrētu palīdzību skolēnu mini-uzņēmumu veidošanā un vadībā.

1. tabula

Uzņēmējdarbības izglītībā iesaistītie partneri Norvēģijā

Vietējā sabiedrība	Valsts līmenis	Vietējais privātais sektors	Nacionālais privātais sektors
<ul style="list-style-type: none"> • Apgabala pārvalde • Vietējā pašvaldība • Vecāku organizācija • Vietējais darba tirgus sektors • Vietējās kultūras dzīves organizācija • Norvēģijas uzņēmējdarbības programma 	<ul style="list-style-type: none"> • Izglītības un Zinātnes ministrija • Pašvaldību un reģionālās attīstības ministrija • Rūpniecības ministrija • Izglītības un mācību direktorāts • Norvēģijas pētniecības institūts • Norvēģijas inovāciju centrs • Norvēģijas vietējo un reģionālo pašvaldību asociācija 	<ul style="list-style-type: none"> • Jaunatnes sasniegumu uzņēmums (Junior achievement) • Nacionālais tehnoloģiju institūts • Pirmā lego līga • Uzdrīkstēšanās kauss 	<ul style="list-style-type: none"> • Biznesa sektors • Norvēģijas uzņēmumu konfederācija • Masu saziņas līdzekļi • Norvēģijas amatnieku apvienība

Viens no Norvēģijas valdības stratēģijas mērķiem ir *integrēt uzņēmējdarbības mācības kā obligātas valsts līmeņa programmas*, lai tās būtu pieejamas visiem.

Norvēģijas valdība uzskata, ka ir svarīgi attīstīt uzņēmējspējas ne tikai tiem, kas iecerējuši savu profesionālo dzīvi saistīt ar ekonomikas vai vadības zinību grāda iegūšanu, bet visiem, it īpaši topošajiem inženieriem, biologiem, fiziķiem, ķīmiķiem, matemātiķiem un citiem, panākot, lai, izvēloties profesiju, jaunieši apzinātos sevi kā pašnodarbināto.

Dabas zinības studējošajiem uzņēmējspēju attīstīšanā un uzņēmējdarbības uzsākšanā ir lielākas priekšrocības. Viņiem ir labas tehniskās pamatzināšanas un pieredze, lai saskatītu problēmas un veiktu konkrētas idejas tehnisko analīzi. Ideja ir iedvesma, kas jāīsteno reālā darbībā. Savukārt pēdējais motivē kļūt par uzņēmēju. Šī problēma tiek risināta sekmīgāk, ja skolu tuvina ražošanai, darbā ar skolēniem un studentiem iesaista praktiskus un pētījumu projektus saista ar reālo ekonomisko dzīvi. Tāpēc tiek uzskatīts, ka uzņēmējdarbības izglītības studiju programmu, kursu un mācību metožu pilnveides jautājumiem jāklūst par vienu no nacionālās politikas, konkrētu ministriju darbības virzieniem.

Līdz ar to **Norvēģijā** uzņēmējdarbības jautājumi un uzņēmīgumam nepieciešamo īpašību veidošana ir ietverta daudzu mācību priekšmetu programmās gan pamata, gan vidējās izglītības, gan augstāko izglītības pakāpju priekšmetu programmās: visos sociālo zinību, mākslinieciskās projektēšanas, mākslas un rokdarbu, uztura mācības, veselības mācības, masu saziņas un komunikācijas, lauksaimniecības, zvejniecības un mežsaimniecības, transporta pakalpojumu, sporta u.c. priekšmetos. Kopš 2007. gada visās ekonomikas, sociālās un vispārējās studiju programmās ir ieviests jauns priekšmets *Uzņēmējdarbība un uzņēmuma attīstība*. Jānorāda, ka visu izglītības līmeņu vadītājiem un skolotājiem tiek dota relatīvi liela brīvība izlemt pašiem, kā labāk organizēt un īstenot uzņēmējdarbības mācības savā iestādē.

Vēl arvien notiek diskusija par to, vai uzņēmējdarbības izglītība, kurai būtu jāsekmē uzņēmējspēju attīstība, būtu iekļaujama valsts mācību programmās, vai arī to vajadzētu īstenot fakultatīvajās nodarbībās. Ļoti bieži uzskati dalās, tomēr vairums diskusijas dalībnieku uzskata, ka jautājumi, kas skar uzņēmējdarbības kompetences attīstību, jāintegrē globālā stratēģijā, jo pat vīsaistošākās un jaunākās shēmas nenodrošinās pilnīgu problēmas atrisinājumu. Tāpēc svarīgi visās, īpaši profesionālās sagatavotības mācību programmās iestrādāt reālu orientāciju uz pašnodarbinātību vai sava uzņēmuma izveidi. Tomēr vēl arvien tiek ņemts vērā tikai tehniskais aspekts (piemēram, skolēniem māca, kā kļūt par frizieri, nevis kā uzsākt friziera nodarbi). Mācību programmas orientē skolēnus kļūt par darba ņēmējiem, jo galvenais, īpaši arodskolas uzdevums ir izglītēt prasmīgus strādniekus.

Minēto jautājumu risināšanā laba pieredze uzkrāta **Spānijā**. Piemēram, arodizglītības programmās pašnodarbinātība ir skaidri izteikts mērķis. Izglītības sistēma jau ir sagatavojusies jaunajām pārmaiņām: ir izveidota uzņēmējdarbības mācīšanas un uzņēmējspēju veidošanas stabila programma ilgstošai perspektīvai, iesaistot vairāk skolotāju un nodrošinot minētās programmas pieejamību visiem skolēniem un studējošajiem, lai jaunais cilvēks, pabeidzot augstāko mācību iestādi, būtu ne tikai augstas kvalifikācijas speciālists, bet arī uzņēmīgs, radošs, neatkarīgs savā rīcībā, iniciatīvas pilns, riskēt gatavs, konkurētspējīgs, gatavs nodarbināt pats sevi vai arī vadīt citus, proti – cilvēks ar attīstītām uzņēmējspējām.

Savukārt **Francijā** ir uzkrāta laba pieredze uzņēmējdarbības izglītības koordinēšanas jautājumos starp ministrijām un citām institūcijām. Tai ir liels valsts atbalsts un īpaša Ekonomikas ministrijas ieinteresētība. Sadarbība sākās ar to, ka Ekonomikas ministrija finansiāli atbalstīja uzņēmējdarbības mācīšanu skolās. Vēlāk izveidoja komisiju, lai apzinātu esošo situāciju visos izglītības līmeņos un *izstrādātu nacionālo rīcības programmu*, kā mācīt un labāk sagatavot jauniešus uzņēmējdarbībai. 2001. gadā tika izveidota **nacionālā Observatorija** (*Observatory of teaching practices for entrepreneurship*). Tās darbības mērķi ir: apkopot uzņēmējdarbības izglītības un uzņēmējspēju attīstīšanas praksi visos izglītības līmeņos; veicināt šīs aktivitātes, sniedzot finansiālo atbalstu; vākt datus par mācību programmām un kursiem, izplatīt informāciju, sekmēt pieredzes apmaiņu; izveidot mācību resursu (arī mācību programmu satura, to aprakstu) datu bāzi internetā. Observatorijas darbība pakļauta valdei, kas sastāv no dažādu ministriju, aģentūru un asociāciju pārstāvjiem. Eksperti uzskata, ka Observatorija darbojas sekmīgi. Datu bāzē ir atrodama informācija par vairāk nekā 50 tūkst. avotu, uzņēmējspēju attīstīšanas procesa vērtēšanas rezultātiem atbilstoši Eiropas Komisijā izstrādātajiem kvantitatīvajiem un kvalitatīvajiem rādītājiem.

Nīderlandē ir izveidota īpaša Uzņēmējdarbības un izglītības Komisija (no pamatskolas līdz universitātes līmenim), kuras mērķis ir sekmēt eksperimentālus projektus un apkopot labāko pieredzi, ko varētu viegli pārņemt citas izglītības institūcijas (*Special Commission on “Entrepreneurship and Education” from primary to university level with financial support provided by the Ministry of Economic Affairs*). Finansiālu atbalstu mācīšanas metožu attīstībai, metodisko materiālu sagatavošanai un citām darbībām (semināri, skolotāju izglītošana u.c.) nodrošina Ekonomikas lietu ministrija. Galvenā doma ir tāda, ka centrālajai pārvaldei vajadzētu nevis uzspiest savu gribu, bet gan atbalstīt.

Pedagogu un citu uzņēmējdarbības izglītībā iesaistīto **profesionālās kompetences paaugstināšana**. Līdzko uzņēmējdarbības izglītība un uzņēmējspēju veidošana ir akceptēta kā būtiska valdības stratēģijas sastāvdaļa, svarīga problēma ir izglītotāju kompetence šajā jomā. Pozitīva jauno cilvēku attieksme pret uzņēmējdarbību, jauninājumiem paredz, ka visiem iesaistītajiem uzņēmējdarbības izglītībā – skolotājiem, praktiķiem, akadēmiskajam personālam – būtu par to zināšanas. Tāpēc jaunu pedagogu sagatavošana, kā arī esošo profesionālo kompetenču paaugstināšana ir svarīga valstiska līmeņa problēma.

Laba pieredze ir uzkrāta **Lielbritānijā**. Sešās universitātēs notiek skolotāju sagatavošana pēc īpašas programmas. Šīs programmas ietvaros *skolotāji studiju gaitā vada uzņēmumu* tāpat, kā to darītu skolēni. Skolotāji izvēlas konkrētu uzņēmumu, raksta uzņēmējdarbības plānu un pieņem dažādus lēmumus. Viņi neapmeklē nodarbības, bet lielākoties konsultējas ar pasniedzēju, ja tas ir nepieciešams. Uzdevums ietver prasmju un attieksmju apgūšanu, veicot sava uzņēmuma vadīšanu, kā arī pieredzes uzkrāšanu, lai to vēlāk varētu izmantot darbā ar skolēniem. Piemēram, Glāzgovā (*University of Strathclyde*) visiem Pedagoģijas fakultātes studentiem – topošajiem skolotājiem – tiek pasniegts priekšmets *Uzņēmums izglītībā* (*Enterprise in Education*), lai iedrošinātu viņus integrēt savos priekšmetos uzņēmējdarbības jautājumus. 3. un 4. kursa bakalaura studiju programmas studentiem tiek piedāvāts 48 stundu modulis, lai iegūtu daudz dziļākas

zināšanas un praktiskās iemaņas šajā jomā. Nodarbības vada Uzņēmējdarbības un karjeras attīstības centra akadēmiskais personāls un praktiķi.

Piemēram, **Itālija** un **Luksemburga** plaši izmanto “pasniedzējus” no biznesa pasaules, kuri ienes savas īpašās zināšanas skolās. Tomēr šo pieeju vajadzētu uzskatīt tikai par papildu risinājumu, ļoti noderīgu īpašos apstākļos un programmu ietvaros, bet tā nevar aizvietot kvalificētus pedagogus, jo runa ir par uzņēmējdarbības veikšanai nepieciešamo zināšanu, prasmju apguvi un personas noteiktu īpašību kopuma attīstību.

6. Latvijas valsts politikas plānošanas dokumentos iestrādātās nostādnes par uzņēmējdarbības kompetences attīstību izglītības sistēmā un to veicinošiem pasākumiem

Latvija, parakstot Mariboras deklarāciju 2002. gada 23. aprīlī, pievienojās **Eiropas Mazo uzņēmumu hartai** (Ministru Kabineta 2002. gada 16. aprīļa protokols Nr.16)., tādējādi apņēmoties strādāt saskaņā ar hartas 10 darbības virzieniem, pirmais no kuriem ir **Izglītība un uzņēmējdarbības mācības**. Vēlāk šī apņemšanās tika iestrādāta *Latvijas Mazo un vidējo uzņēmumu attīstības pamatnostādnēs* (apstiprinātas Ministru Kabineta 2004. gada 29. janvārī) un *Latvijas Mazo un vidējo uzņēmumu attīstības programmā 2004. – 2006. gadam* (apstiprināta Ministru Kabineta 2004. gada 25. maijā).

Atbilstoši Eiropas Padomes apstiprinātajai Lisabonas stratēģijai, kuras mērķis ir veicināt valsts izaugsmi un nodarbinātību, sekmējot pāreju no darbietilpīgas ekonomikas uz zināšanām balstītu ekonomiku, 2005. gadā tika izstrādāta **Latvijas nacionālā Lisabonas programma 2005. – 2008. gadam** (Ministru Kabineta 2005. gada 19. oktobra rīkojums Nr.684). Programmā ir iestrādāti *pieci galvenie* ekonomiskās politikas pamatvirzieni Lisabonas mērķu sasniegšanai Latvijā. Viens no tiem ir **izglītības un prasmju uzlabošana**.

- Šī pamatvirziena īstenošanai paredzēts risināt šādus galvenos uzdevumus:
 - uzlabot visu līmeņu izglītības pieejamību un samazināt to audzēkņu skaitu, kuri nepabeidz mācības vai neiegūst profesionālo kvalifikāciju;
 - nostiprināt sadarbību starp valsts pārvaldes iestādēm, izglītības iestādēm un darba devējiem izglītības sistēmas piedāvājuma korigēšanā atbilstoši darba tirgus vajadzībām;
 - paaugstināt iedzīvotāju iesaistīšanos mūžizglītībā, nodrošināt pieaugušo izglītības piedāvājumu un pieejamību;

- paaugstināt tehnoloģisko prasmju un dabas zinātņu zināšanu līmeni kopumā, pilnveidot karjeras izglītības un karjeras pakalpojumu sistēmu un nodrošināt karjeras izvēles pakalpojumu pieejamību visiem iedzīvotājiem mūžizglītības kontekstā.

Programmā norādīts, ka viena no svarīgākajām problēmām ir *izglītības un prasmju neatbilstība darba tirgus prasībām*, ko plānots risināt, pilnveidojot izglītības sistēmas spēju pielāgoties darba tirgus mainīgajām prasībām, uzlabojot visu līmeņu izglītības pieejamību un veicot citus pasākumus.

- **Ilgtermiņa konceptuālais dokuments „Latvijas izaugsmes modelis: cilvēks pirmajā vietā”** (apstiprināts Saeimas 2005. gada 26. oktobra sēdē). Tajā noteikts, ka, īstenojot Latvijas izaugsmes modeli, izglītības attīstības politikas centrā ir cilvēks, kuram ir iespējas iegūt izglītību mūža garumā. Kā attīstības galvenais resurss ir *iedzīvotāju zināšanas un prasmes*, to prasmīga izmantošana jaunradē, zinātnē un pētniecībā, inovācijās.
- **Latvijas Nacionālais attīstības plāns 2007. – 2013. gadam** (Ministru Kabineta 2006. gada 4. jūlija noteikumi Nr.564). Tajā ir iekļauts mērķis veicināt līdzsvarotu un ilgtspējīgu valsts attīstību, tādējādi nodrošinot Latvijas konkurētspējas paaugstināšanu citu valstu vidū un sekmējot cilvēka dzīves kvalitātes paaugstināšanu. Šī mērķa sasniegšanai ir izvirzītas *trīs prioritātes*: izglītots un radošs cilvēks, uzņēmumu tehnoloģiskā izcilība un elastība, zinātnes un pētniecības attīstība.
 - a. 1.2. sadaļā „Darbaspēka sagatavošana atbilstoši darba tirgus pieprasījumam” noteikts, ka „izglītības sistēmas uzdevums ir panākt izglītota cilvēka konkurētspēju darbaspēka tirgū, attīstīt cilvēkos **iniciatīvu, uzņēmību un radošu pieeju**”. 2.p. – „iesaistīt sociālos partnerus un attīstīt valsts un privātās partnerības iniciatīvas izglītībā kā efektīvu sadarbības instrumentu izglītības piedāvājuma un darba tirgus pieprasījuma līdzsvara nodrošināšanai (piemēram, iesaistot uzņēmējus/to pārstāvjus profesiju standartu izstrādē kā lektoros mācību procesā, kā praktiskās apmācības un prakses vadītājus). Veidot uzņēmumos mācību prakses vietas”. 3.p – „veicināt izpratni/vēlēšanos **iesaistīties uzņēmējdarbībā...**”
 - b. Arī 1.3. sadaļā „Mūžizglītība cilvēka radošā potenciāla un dzīves kvalitātes izaugsmei” noteikts, ka „...veidojot zināšanu sabiedrību, arī Latvijā nepieciešams atzīt un pieņemt mūžizglītību kā līdzekli, kas sekmē cilvēku **uzņēmību**, nodarbinātību un pielāgošanās spējas, aktīvu pilsonisku līdzdalību un sociālo iekļautību, personīgo pašpilnveidi. Izglītots un kulturāls cilvēks spēj un grib uzzināt ko vairāk, iemācīties ko jaunu, izpausties kā personība visa mūža garumā”.
 - c. 2.3. sadaļas „Jaunu konkurētspējīgu uzņēmumu radīšana” 1.p. norāda nepieciešamību „veicināt sabiedrības, **īpaši jauniešu, interesi kļūt par uzņēmējiem** un izveidot savus uzņēmumus, ceļot uzņēmējdarbības prestižu un reputāciju, kā arī realizējot uzņēmējdarbības uzsākšanas motivācijas programmas, apmācības un konsultācijas”.

- d. 2.4. sadaļā „Radošo industriju attīstība” noteikts „...radīt labvēlīgu vidi un institucionālo atbalstu jauniem radošiem profesionāļiem **uzņēmējdarbības uzsākšanai un konkurētspējīgas radošās industrijas izveidei** un tās atzīšanai par līdzvērtīgu citām sevi jau apliecinājušām tautsaimniecības nozarēm”.
- **Izglītības attīstības pamatnostādnes 2007. – 2013. gadam** (Ministru Kabineta 2006. gada 27. septembra rīkojums Nr.742) nosaka izglītības sistēmas attīstības mērķus turpmākajiem septiņiem gadiem un rīcības virzienus to īstenošanai, kā arī darbības un politikas rezultātus, to sasniegšanas rādītājus. Pamatnostādnēs ir uzstādīti mērķi: „Paaugstināt izglītojamo **vispārējo zināšanu, vērtībuzglītības un dzīvesprasmju apguves kvalitāti**. Nodrošināt tautsaimniecības attīstības vajadzībām atbilstošu izglītības piedāvājumu.”
 - Šo mērķu īstenošana ir iekļauta arī **Izglītības un zinātnes ministrijas darbības stratēģijā 2007. – 2009.gadam**. Stratēģijā noteiktajā darbības virzienā „Profesionālās izglītības, tālākizglītības un mūžizglītības politikas kvalitāte un pārvalde” iekļauts mērķis nodrošināt katram iedzīvotājam iespēju iegūt kvalitatīvu profesionālo izglītību mūža garumā atbilstoši individuālām interesēm un spējām un valsts ekonomiskās attīstības vajadzībām.
 - **Mūžizglītības politikas pamatnostādnes 2007. – 2013.gadam** (Ministru Kabineta 2007. gada 23. februāra rīkojums Nr. 111) nosaka, ka mūžizglītības politika balstās uz ideju sekmēt cilvēka personīgo izaugsmi, pašpilnveidi katrā dzīves posmā, visās dzīves jomās mūža garumā, tādējādi radot priekšnosacījumus katra iedzīvotāja **uzņēmības**, adaptācijas spēju attīstīšanai un panākot sociālo iekļautību, nodarbinātību, aktīvu pilsonisku līdzdalību. Pamatnostādņu ilgtermiņa mērķis ir nodrošināt izglītību mūža garumā atbilstoši iedzīvotāju interesēm, spējām un reģionu sociāli ekonomiskās attīstības vajadzībām.
 - Programmā **Mūžizglītības politikas pamatnostādņu 2007. – 2013.gadam ieviešanai 2008. – 2010.gadam** (Ministru Kabineta 2008. gada 9. maija rīkojums Nr.254) ir ieplānoti pasākumi, lai nodrošinātu Latvijas iedzīvotāju izglītību mūža garumā atbilstoši iedzīvotāju interesēm, spējām un reģionu ilgtermiņīgas attīstības vajadzībām. Atbilstoši katrā Latvijas reģionā ir izstrādāts mūžizglītības attīstības rīcības plāns 2007. – 2013.gadam.
 - **Komercdarbības konkurētspējas un inovācijas veicināšanas programma 2007. – 2013.gadam** (atbalstīta ar Ministru Kabineta 2007. gada 28.jūnija rīkojumu Nr.406). Programmas galvenie mērķi ir nodrošināt labvēlīgus nosacījumus komercdarbības attīstībai; veicināt nacionālās inovāciju sistēmas kapacitātes un efektivitātes palielināšanos; panākt būtisku konkurētspējas un produktivitātes pieaugumu rūpniecībā, sekmējot augstas pievienotas vērtības produktu ražošanas apjomu pieaugumu.
 - **Latvijas ilgtermiņa ekonomiskā stratēģija** ir ilgtermiņa plānošanas dokuments, kurā iezīmēts inovatīvās ekonomikas veidošanās ceļš Latvijā laika posmā pēc **2010. – 2015.gada**. Viens no svarīgākajiem inovatīvās ekonomikas rādītājiem ir tas, ka ne mazāk kā 90% no IKP pieauguma tempa tiek sasniegts, balstoties nevis

uz galveno ražošanas faktoru – kapitāla un darbaspēka apjoma pieaugumu, bet uz šo faktoru produktivitātes (atdeves) pieaugumu. Tas nozīmē, ka ļoti liela loma tiek atvēlēta nozarēm, kuras balstītas uz augstām tehnoloģijām un zināšanām.

- Sagatavota arī **Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģijas** pilnveidotā 1. redakcija. Tajā norādīts, ka inovatīva ekonomika pieprasa jaunas iemaņas un kompetences. Zināšanas un prasmes nosaka ne tikai cilvēku iespēju iekļauties darba tirgū, bet arī veidot veiksmīgu karjeru mainīgu tehnoloģiju un ekonomikas apstākļos.

7. Latvijas valsts politikas plānošanas dokumentos iestrādāto pamatnostādņu īstenošanas izvērtējums uzņēmējdarbības izglītības jomā

Latvijas valsts politikas plānošanas dokumentos iestrādāto nostādņu par uzņēmējdarbības izglītības veicināšanu izvērtējums liecina, ka tajos ir ievērotas Eiropas Padomes rekomendācijas. Konkrētāk šiem jautājumiem ir pievērsta uzmanība trijos dokumentos: *Latvijas mazo uzņēmumu hartā*, *Latvijas nacionālajā Lisabonas programmā 2005. – 2008.gadam* un *Latvijas Nacionālajā attīstības plānā 2007. – 2013.gadam*.

Vispirms izvērtēsim uzņēmējdarbības izglītības attīstības progresu ***Eiropas mazo uzņēmumu hartā*** noteiktā virziena *Izglītība un uzņēmējdarbības mācības* īstenošanā Latvijā.

Hartas ietvaros tās dalībvalstīm katru gadu ir jā sagatavo un jā iesniedz Eiropas Komisijā nacionālais ziņojums par Hartas uzdevumu izpildi iepriekšējā gadā. Latvijas ziņojumi par Eiropas Mazo uzņēmumu hartā definēto uzdevumu izpildi, tostarp jautājumā „Izglītība un uzņēmējdarbības mācības” pirmajos gados pēc Hartas pieņemšanas tika sniegti sākot ar 2002. gadu kā atsevišķs dokuments. Kopš 2005. gada tie tiek integrēti dalībvalstu nacionālajos ziņojumos par *Lisabonas nacionālo reformu programmu* izpildi.

Atbilstoši Eiropadomes 2008. gada marta sanāksmes aicinājumam Latvija ir sagatavojusi *Ziņojumu par progresu Latvijas nacionālās Lisabonas programmas 2005. – 2008. gadam īstenošanu*. Tajā ir izvērtēts Latvijas progress, kā arī izvirzīti jauni uzdevumi un pasākumi 2008. – 2010. gadam, balstoties uz atjaunotajām *Integrētajām pamatnostādnēm* un ES Padomes valstu specifiskajām rekomendācijām.

Ziņojuma par progresu *Latvijas Nacionālās Lisabonas programmas 2005. – 2008. gadam* ekonomiskās politikas pamatvirziena *Izglītības un prasmju uzlabošana* satura, kā arī informatīvo ziņojumu „Par Latvijas mazo un vidējo uzņēmumu attīstības politikas pamatnostādņu īstenošanas gaitu” kopš 2002. gada analīze liecina, ka ir veikta virkne pasākumu uzņēmējdarbības izglītības jomā, taču tie skar galvenokārt neformālo izglītību. Formālās uzņēmējdarbības izglītības jomā būtiska progresa nav, izņemot pēdējos gados veiktie pilnveidojumi sociālās un ekonomiskās izglītības priekšmetu saturā, kas paredz galvenokārt zināšanu apguvi un izpratnes veidošanu par ekonomiskās dzīves procesiem. Sadarbība starp valsts pārvaldes iestādēm, izglītības iestādēm un darba devējiem izglītības sistēmas piedāvājuma koriģēšanā atbilstoši darba tirgus vajadzībām

galvenokārt tiek īstenota, lai veidotu Reģionālās profesionālās izglītības un nodarbinātības padomes, apakšpadomes; lai paplašinātu studiju un mācību programmu akreditācijas komisijas; noslēgtu sadarbības līgumus ar nozaru speciālistiem kā ekspertiem izglītības iestāžu mācību procesa kvalitātes novērtēšanā un darba devējiem par tālākizglītības programmām pieaugušajiem un studentu prakses vietām. Tomēr nav redzama progresa valstiskas pieejas īstenošanā sadarbības veicināšanā ar uzņēmējiem, lai iesaistītu viņus darbā ar jauniešiem, palīdzot viņiem apgūt praktiskās iemaņas uzņēmējdarbībā, kā arī pašu uzņēmēju profesionālās kompetences paaugstināšanā.

- **Profesionālās karjeras izvēles valsts aģentūra (PKIVA)**, lai veicinātu **jauniešu nodarbinātību**, sniedz individuālas un grupu konsultācijas izglītības un profesijas izvēlē, profesionālās piemērotības noteikšanā un karjeras plānošanā.
- **Nodarbinātības valsts aģentūra (NVA)** kopš 2004. gada organizē *nodarbinātības pasākumus vasaras brīvlaikā personām, kuras iegūst izglītību vispārējās, speciālās vai profesionālās izglītības iestādēs*. Pasākuma mērķis ir sekmēt skolēnu vasaras nodarbinātību un veicināt viņu konkurētspēju darba tirgū, radot skolēniem iespēju *apgūt nepieciešamās pamatprasmes un iemaņas, gūt darba pieredzi*.

Par **Latvijas Nacionālā attīstības plāna 2007. – 2013. gadam** īstenošanas gaitu ir sagatavots informatīvais ziņojums 2007. gadā. Ziņojuma satura un citu pieejamo dokumentu izvērtējums par plānā paredzēto uzdevumu „izpratnes veicināšanu **iesaistīties uzņēmējdarbībā un jaunu konkurētspējīgu uzņēmumu radīšanu**, veicināt jauniešu interesi kļūt par uzņēmējiem un izveidot savus uzņēmumus, ceļot uzņēmējdarbības prestižu un reputāciju, kā arī realizējot uzņēmējdarbības uzsākšanas motivācijas programmas, mācības un konsultācijas” parāda, ka to risināšanā ir veikti šādi pasākumi.

- **Ekonomikas ministrija** sagatavoja un Ministru Kabinets 2008. gada 22. decembrī apstiprināja noteikumus Nr.1082 par darbības programmas „Uzņēmējdarbība un inovācijas” papildinājuma aktivitāti „**Pasākumi motivācijas celšanai inovācijām un uzņēmējdarbības uzsākšanai**”, kas stājās spēkā 2008. gada 30. decembrī:
 - to īstēnos *Latvijas Investīciju un attīstības aģentūra*. Aktivitātes ietvaros paredzēts īstenot praktiskas mācības vidējās un augstākās izglītības iestāžu jauniešiem un izglītot pedagogus inovatīvas uzņēmējdarbības jomā, veidot skolēnu mācību firmas, organizēt seminārus, konkursus inovatīvo ideju autoriem, apzināt un izplatīt labāko pieredzi, kā arī veikt citus ar inovatīvu uzņēmējdarbību saistītus pasākumus, lai pēc iespējas vairāk skolu jauniešu un studentu iedrošinātu uzsākt uzņēmējdarbību, celtu tās prestižu, kā arī sekmētu sabiedrības izpratni par inovāciju lomu konkurētspējas veicināšanā,
 - lai atbalstītu jaunu *inovatīvu uzņēmumu veidošanos* un attīstību to agrīnās attīstības etapos, veicinātu inovāciju infrastruktūras pilnveidošanu, ir izveidoti *inovāciju centri* un *biznesa inkubatori*, uzsākta to darbība. 2007. – 2008. gadā Ekonomikas ministrija atbalstu sniedza 11 biznesa inkubatoriem (2 Ventspilī, 2 Jelgavā, 2 Rīgā, Rēzeknē, Tukumā, Līvānos, Valmierā un Ogrē pa vienam).

- **Latvijas Investīciju un attīstības aģentūra (LIAA)** organizē konferences, reģionālos seminārus „Uzsāc savu biznesu! Īsteno sapni!” augstskolu, tehnikumu un citu mācību iestāžu pēdējo kursu studentiem, vidusskolēniem, lai sniegtu praktisko informāciju par uzņēmējdarbības iespējām un viņus motivētu, iedrošinātu uzsākt savu nodarbi. Tiek organizēti arī biznesa plānu konkursi un citi pasākumi. Piemēram, lai motivētu ideju bagātus jauniešus iesaistīties uzņēmējdarbībā, jau otro gadu tiek rīkotas bezmaksas mācības studentiem “Uzņēmējs 5 dienās”. Mācību ietvaros Latvijas augstāko izglītības iestāžu studentiem ir iespēja noklausīties speciālistu lekcijas un piedalīties praktiskās nodarbībās, lai no idejas nonāktu līdz biznesa plānam, kuri tiktu īstenoti dzīvotspējīgos uzņēmumos Latvijā.
- **Izglītības un zinātnes ministrija, īstenojot uzņēmējdarbības izglītības ieviešanu visās izglītības sistēmas pakāpēs, ir veikusi šādus pasākumus:**
 - *pamatizglītības posmā* ir vērojams progress, jo daži jautājumi par uzņēmējdarbību un radošo spēju attīstību ir iekļauti mācību priekšmeta *Sociālās zinības* standarta saturā no 1.-9. klasei (Ministru Kabineta 2006. gada 19. decembra noteikumi Nr.1027 „Noteikumi par valsts standartu pamatizglītībā un pamatizglītības mācību priekšmetu standartiem”), tie ir integrēti arī mācību priekšmeta *Mājturība un tehnoloģijas* saturā;
 - *vidējās izglītības posmā* šie jautājumi jau daudz plašāk tiek skatīti mācību priekšmetos *Biznesa ekonomiskie pamati* un *Komerczinības*. Atbilstoši vidējās izglītības standartam (Ministru Kabineta 2008. gada 2. septembra noteikumi Nr.715 „Noteikumi par valsts vispārējās vidējās izglītības standartu un vispārējās vidējās izglītības mācību priekšmetu standartiem”) no 2009./2010. mācību gada uzņēmējdarbības jautājumi tiks apgūti mācību priekšmetā *Ekonomika un Mājsaimniecība*. Līdz 2007. gadam Latvijā *Biznesa ekonomiskie pamati* bija obligātais mācību priekšmets visiem vidusskolēniem. Taču jaunie „Noteikumi par valsts vispārējās vidējās izglītības standartu un vispārējās vidējās izglītības mācību priekšmetu standartiem” vairs neparedz mācīt ekonomiku kā obligātu priekšmetu visās vidējās izglītības programmās, tostarp arī skolēniem, kas specializējas **dabas zinībās**. Tas vairs neliecina par progresu uzņēmējdarbības izglītībā;
 - *profesionālās vidējās un arodizglītības* programmās iekļauts obligātais mācību priekšmets „Biznesa pamati” 140 stundu apjomā. Līdz ar to jautājumus, kas skar uzņēmējdarbības teorētiskos pamatus ir apguvuši 100% audzēkņu. 2008. gadā priekšmeta „Biznesa pamati” saturs tika pilnveidots. Papildus visās profesionālās izglītības programmās ir iekļauts padziļināts mācību priekšmets „Komerczinības”;
 - *augstākās izglītības sistēmā* uzņēmējdarbības izglītības politikā ir vērojams progress. LR Ministru Kabinets 2007. gada 29. maijā izdarīja grozījumus *Noteikumos par pirmā, kā arī otrā līmeņa profesionālās augstākās izglītības valsts standartu*. Tie paredz, ka, apgūstot

profesionālās studiju programmas, mācību kursu saturā jāiekļauj moduli uzņēmējdarbības profesionālo kompetenču veidošanai (uzņēmumu organizācija un dibināšana, vadīšanas metodes, projektu izstrādes un vadīšanas pamati, lietvedības un finanšu uzskaites sistēma, zināšanas par sociālā dialoga veidošanu sabiedrībā un darba tiesisko attiecību reglamentējošajiem normatīvajiem aktiem). Moduli vismaz sešu kredītpunktu apjomā jāiekļauj visās (augstskolās bakalaura, ja iepriekš tas nav apgūts) studiju programmās. *Mūsu pētījumi liecina, ka šī prasība vairākās aptaujātajās profesionālajās un augstākajās mācību iestādēs vēl netiek īstenota. Domājams, ka tā tiks ieviesta līdz ar jaunu studiju programmu licencēšanu un akreditāciju;*

- **attiecībā uz radošo spēju attīstību** *IZM Valsts jaunatnes iniciatīvu centrs* īsteno valsts nozīmes pasākumus, radot bērniem un jauniešiem iespēju radoši pašizpausties. Uzņēmējdarbības izglītības jomā katru gadu tiek organizēts skolēnu pētniecisko darbu konkurss, kas veicina skolēnu radošo spēju attīstību. Augstākās izglītības līmenī studentu radošums tiek attīstīts, iesaistot viņus laboratorijas darbos, izstrādājot bakalaura vai maģistra darbu, kā arī iesaistoties zinātniskajā darbā. Īpašs uzsvars tiek likts uz studentu iesaistīšanu zinātniskajā darbā, kas attīsta studentos problēmsituāciju risināšanas prasmes.
- *Pedagogu sagatavošana.* Sociālo zinību ekonomikas skolotāji sākotnējo izglītību iegūst, studējot augstākās izglītības iestādēs, kurās tiek īstenotas programmas „Pamatizglītības sociālo zinību skolotājs” un „Vidējās izglītības ekonomikas skolotājs”. Atbilstoši Ministru Kabineta noteikumiem par vidējās izglītības ekonomikas skolotāju drīkst strādāt arī personas, kas ieguvušas augstāko izglītību ekonomikas nozarē (apgūstot profesionālās pilnveides kursu pedagoģijā). Tālākizglītības programmu ietvaros ir iespējams pilnveidot savu profesionālo meistarību priekšmetu skolotājiem septiņās profesionālās pilnveides kursu programmās sociālajās zinībās (pamatizglītība) un četrās ekonomikas un komerczinībās. Šos kursus var apmeklēt arī citu priekšmetu skolotāji sava redzesloka paplašināšanai.
- **Kultūras ministrijas** īsteno tās *Latvijas Nacionālās attīstības plāna 2007. –2013. gadam* 2.4. sadaļas „Radošo industriju attīstība” pamatnostādnes ir jāvērtē kā viens no labākajiem un profesionālākajiem risinājumiem un uzskatāms par **labas prakses paraugiem Latvijā** uzņēmējdarbības izglītības pārvaldības jomā. (Piemērs analizēts pētījuma 8. nodaļā).

Izvērtējot *Izglītības attīstības pamatnostādnes 2006.–2013.gadam* izvirzītos uzdevumus, jāsecina, ka tajos ir norādīts:

- īstenojot Latvijas izaugsmes modeli un *Nacionālajā attīstības plānā* noteikto, izglītības attīstības centrā tiek *izvirzīts cilvēks*, kuram būtu iespējas iegūt izglītību mūža garumā,

- plānotās iniciatīvas un pasākumi atbilst Lisabonas izglītības stratēģijā noteiktajiem mērķiem un rekomendācijām,
- izglītības attīstības pamatnostādņu mērķi tiek noteikti, lai pilnveidotu esošo sistēmu, kā arī lai īstenotu jaunas prioritātes.

Pamatnostādnēs ir norādīta arī problēma, ka „apmēram 5% jauniešu neturpina mācības jau pēc pamatzglītības iegūšanas. Gandrīz trešā daļa no vispārējās vidējās izglītības iestāžu absolventiem spiesti ieiet darba tirgū bez kvalifikācijas un ar zemām pamatprasmēm. Viens no iemesliem tam ir fakts, ka profesionālās orientācijas pasākumi skolās joprojām ir nepietiekami un jauniešu tālākās izglītības ceļa izvēle nav pietiekami mērķtiecīga” (12.,17.lpp.). Attiecībā uz pedagogu izglītību norādīts, ka „pedagogu izglītības un tālākizglītības sistēma nenodrošina kvalitatīvu, savlaicīgu, sabiedrības vajadzībām atbilstošu izglītības piedāvājumu visiem pedagogiem” (16. punkts 18.lpp.).

Iepazīstoties tuvāk ar pamatnostādņu un tajā noteikto uzdevumu īstenošanas saturu, jāsecina, ka nedz situācijas raksturojumā, nedz Latvijas izglītības politikas uzstādītajos pamatprincipos un mērķos, kā arī rīcības turpmākajā plānojumā nav tiešas norādes par pamatkompetenču, tostarp par uzņēmējdarbības kompetences attīstību atbilstoši Lisabonas izglītības stratēģijā un Latvijas Nacionālās attīstības plānā noteiktajiem mērķiem un rekomendācijām.

Lai gan *Pamatnostādnēs* nav konkrētas norādes uz pamatkompetencēm, tomēr var atrast (uzminēt), ka attiecīgie formulējumi ir attiecināmi uz to attīstības nostādņēm, piemēram,

- paplašināt Latvijas izglītības sistēmā **apgūstamo svešvalodu skaitu**, tajā skaitā atsevišķu Latvijā mazāk izplatītu ES valodu (franču, spāņu) apguvi,
- 15–16 gadus veci jaunieši, kuri apliecina **augstāko** kompetences līmeni **lasītprasmē, dabas zinātnē, matemātikā** (%),
- plānots nodrošināt pamatprasmju apguves iespējas visiem izglītojamajiem vecumā līdz 18 gadiem. Paredzēt attīstīt pilsonisko un bilingvālo izglītību vispārējās izglītības programmās, kā arī motivēt kvalificētus pedagogus darbam izglītības iestādēs, kas atrodas lauku apvidū,
- 22,5% no vispārējās vidējās izglītības iestāžu absolventiem spiesti ieiet darba tirgū bez kvalifikācijas un ar **zemām pamatprasmēm**. Pamata un vidējās izglītības satura un mācību sasniegumu vērtēšanas sistēma pilnībā nenodrošina savlaicīgu skolēnu mācību sasniegumu pārraudzību un efektīvu rīcību problēmu novēršanai,
- sadarbība starp profesionālās izglītības iestādēm un darba devējiem ir nepietiekama. Darba devējiem trūkst stimulu ņemt praksē profesionālās izglītības iestāžu audzēkņus un nodrošināt stažēšanās iespējas pedagogiem, kā arī līdzdarboties studiju programmu veidošanā, īstenošanā un vērtēšanā,
- nepietiekams interešu izglītības programmu piedāvājums dažādos Latvijas reģionos,

- pedagogu izglītības un tālākizglītības sistēma nenodrošina kvalitatīvu, savlaicīgu, sabiedrības vajadzībām atbilstošu izglītības piedāvājumu visiem pedagogiem,
- nepietiekama dažādu institūciju sadarbība izglītības jautājumu risināšanā. Nepietiekama sabiedrības izpratne par izglītības procesiem.

Secinājumi

Izvērtējot Latvijas valsts politikas plānošanas dokumentos iestrādāto pamatnostādņu par uzņēmējdarbības izglītības īstenošanu visos izglītības līmeņos, jāsecina, ka attīstības progress šajā jomā ir minimāls, izņemot pēdējos gados veiktos pilnveidojumus sociālās un ekonomiskās izglītības priekšmetu saturā.

- Visos izglītības sistēmas līmeņos uzņēmējdarbības kompetences attīstība balstās galvenokārt uz zināšanām un izpratnes veidošanu, ko dod ekonomikas priekšmetu apgūšana.
- Valsts līmenī izstrādātās un piedāvātās mācību programmas neparedz jauniešu iesaisti noteiktā praktiskā nodarbē vienlaikus ar zināšanu apguvi, ievērojot principu – „mācīties darot”. Tā ir vienpusīga pieeja uzņēmējdarbības kompetences attīstībā.
- Arī nav izstrādāta metodika kā uzņēmējdarbības kompetences veidošanas elementus integrēt citos mācību priekšmetos un attīstīt uzņēmējdarbībai nepieciešamās personas īpašības saistībā ar pārējo pamatkompetenču attīstību.
- Uzņēmējdarbības izglītībā tiek sagatavoti pamatā konkrētā priekšmeta pedagogi, pārējiem skolotājiem ir dotas izvēles iespējas.
- Tādējādi uzņēmējdarbības izglītība notiek pārāk šauros rāmjos, pamatojoties uz atsevišķu pasākumu īstenošanu, jo valstiskā līmenī nav apzināta šī jautājuma būtība un aktualitāte.
- To risinājums tikai daļēji atbilst Lisabonas stratēģijas izvirzītajiem uzdevumiem, izņemot **LR Kultūras ministrijas labās prakses paraugu radošo industriju attīstības jomā**.
- Īstenošanai uzņēmējdarbības izglītības politikai valsts līmenī trūkst mērķtiecīguma un sistēmiskas pieejas, lai visos izglītības sistēmas līmeņos veiktu uzņēmējdarbības kompetences attīstīšanas ievirzi, veicinātu jaunajā paudzē izpratnes veidošanu par uzņēmējdarbību un vēlēšanos tajā iesaistīties, bez kā nevar sagaidīt jaunu uzņēmumu veidošanos, zinātnes rezultātu komercializāciju, inovāciju un tehnoloģiju pārnesei.

8. Labas prakses paraugs Latvijā: Radošo industriju attīstības jomā

Uzņēmējdarbības izglītības attīstības pārvaldības labas prakses piemērs ir **LR Kultūras ministrijas** darbība, lai īstenotu *Latvijas Nacionālās attīstības plāna 2007.* –

2013. gadam 2.4. sadaļas „Radošo industriju attīstība” nostādnes „...radīt labvēlīgu vidi un institucionālo atbalstu jauniem radošiem profesionāļiem uzņēmējdarbības uzsākšanai un konkurētspējīgas radošās industrijas izveidei un tās atzīšanai par līdzvērtīgu citām sevi jau apliecinājušām tautsaimniecības nozarēm”. Kultūras ministrija augstā profesionālā līmenī ir nodrošinājusi sekmīgu izvirzīto uzdevumu īstenošanu šādā secībā:

- lai padziļinātu izpratni par radošo industriju attīstību Latvijā kā vienu no jaunās ekonomikas sastāvdaļām un apzinātu esošo situāciju radošajā industrijā, noskaidrotu tās potenciālo ieguldījumu Latvijas tautsaimniecībā, vispirms tika veikti **pētījumi**. Tos veica Baltijas Starptautiskais Ekonomiskās Politikas Studiju Centrs (BICEPS) saskaņā ar LR Kultūras ministrijas pasūtījumu 2006. gadā. Pārskata periodā ir sagatavotas pētījuma pirmās divas daļas: radošo industriju apskats Latvijā un to ieguldījums Latvijas ekonomikā. Izstrādes procesā ir vēl divas pētījuma daļas: divu radošo industriju nozaru (arhitektūra un kino) padziļināta izpēte, radošo industriju izpētes metodika un monitoringa principi. Pētījuma gaitā ir atklāta pozitīva dinamiska radošo industriju attīstības tendence Latvijā. *Pētījuma rezultāti ir pamats, lai uzsāktu mērķtiecīgu valsts kultūrpolitikas plānošanu un īstenošanu;*
- lai veicinātu sabiedrības izpratni par kultūras un radošās industrijas nozīmi ekonomikas izaugsmē, reģionu attīstībā un vides kvalitātes uzlabošanā tika organizētas **konferences un semināri**, sagatavoti **informatīvie materiāli** par kultūras sociālekonomisko ietekmi un potenciālu. Piemēram, 2007. gadā LR Kultūras ministrija organizēja divas starptautiskās konferences: “Radošs prāts – vislielākais aktīvs”, “No Lielvārdes jostas līdz mūsdienu dizainam”; vienu semināru sadarbībā ar LIAA par atbalstu eksportam grāmatniecības nozarē “ES līdzfinansētās valsts atbalsta programmas komercdarbības veicināšanai”;
- lai izstrādātu turpmākās **rīcības virzienus (programmu)** jeb politikas pamatnostādnes radošo industriju attīstībai, 2007. gadā notika triju ministru (ekonomikas, kultūras un izglītības un zinātnes) tikšanās, kuras rezultātā tika izveidota **starpministriju darba grupa** radošo industriju attīstības politikas izstrādei, tādējādi nodrošinot „labvēlīgu vidi un institucionālo atbalstu jauniem radošiem profesionāļiem uzņēmējdarbības uzsākšanai un konkurētspējīgas radošās industrijas izveidei, un tās atzīšanai par līdzvērtīgu citām sevi jau apliecinājušām tautsaimniecības nozarēm”;
- tiek īstenota **starpinstitucionāla sadarbība** radošās industrijas attīstībā Latvijā, apzināts valsts institūciju, nevalstisko organizāciju un sektora profesionāļu viedoklis par nepieciešamajiem rīcības virzieniem radošās industrijas atbalstam. Sagatavots pamats efektīvai, situācijai un resursiem atbilstošai politikas un rīcībpolitikas īstenošanai. Kultūras ministrijā izveidota konsultatīvā Dizaina padome, kurā iesaistīti pārstāvji no valsts institūcijām, nevalstiskajām organizācijām, izglītības iestādēm un nozares profesionāļi un kura gatavo ieteikumus turpmākai rīcībai dizaina jomas attīstībā;
- lai nodrošinātu augsta līmeņa mūsdienīgas izglītības gūšanas iespējas darbam radošajās nozarēs, ir izstrādātas jaunas starptautiskā tirgus prasībām atbilstošas visu līmeņu dizaina **izglītības programmas**, arī **starpdisciplināras studiju**

programmas, iesaistot nozaru speciālistus. Tikai 2007. gadā ir izsniegtas piecas licences augstākās izglītības studiju programmu īstenošanai:

- 2.līmeņa profesionālās augstākās izglītības programma „Dizains” (Baltijas Starptautiskā akadēmija),
- 1.līmeņa profesionālās augstākās izglītības programma „Inženiertehnikas dizains” (Rīgas Tehniskā universitāte),
- 1.līmeņa profesionālās augstākās izglītības programma „Materiāltehnoloģija un dizains” (Rīgas Tehniskā universitāte),
- 2.līmeņa profesionālās augstākās izglītības programma „Telpas dizains un plānošana” (Ekonomikas un kultūras augstskola),
- 1.līmeņa profesionālās augstākās izglītības programma „Vides dizains” (Informācijas sistēmu menedžmenta augstskola).

Turklāt 2007. gadā par valsts budžeta līdzekļiem vides dizaina un datorizaina programmās studēja 133 studenti (44 – Rēzeknes Augstskolā, 58 – Daugavpils Universitātē, 31– Liepājas Pedagoģijas akadēmijā).

- Īpaša vērība ir pievērsta **pedagogu un akadēmiskā personāla tālākizglītībai**, programmu pilnveidei, lai sagatavotu darba tirgū konkurētspējīgus augsti kvalificētus profesionāļus, lai veicinātu inovācijas un pievienotās vērtības radīšanu radošajās nozarēs.

9. ES struktūrfondu līdzekļu izmantošana uzņēmējdarbības izglītības politikas īstenošanā

ES struktūrfondu apsaimniekošanu uzņēmējdarbības izglītības politikas īstenošanā veic galvenokārt Labklājības ministrija, Ekonomikas ministrija un Izglītības un zinātnes ministrija, daļēji Kultūras ministrija un Zemkopības ministrija.

Labklājības ministrija un Ekonomikas ministrija 2004. – 2006. gadā ES struktūrfondu plānošanas periodā 3. prioritātes „*Cilvēkresursu attīstība un nodarbinātības veicināšana*” ietvaros sniedza ieguldījumu **nodarbinātības veicināšanā**, galveno uzsvāru liekot uz aktīvo nodarbinātības pasākumu īstenošanu, nodarbināto, bezdarbnieku un darba meklētāju, neaktīvu cilvēku pārkvalifikāciju un kvalifikācijas paaugstināšanu, komercdarbības un pašnodarbinātības uzsākšanu. Piemēram, Labklājības ministrijas pārraudzībā ESF programmas ietvaros pēc grantu shēmas, lai sniegtu konsultācijas un organizētu uzņēmējdarbības mācības, kā arī īstenotu pašnodarbinātības pasākumus, tika iztērēti naudas līdzekļi 1 660 036,39 latu apmērā. (www.esfondi.lv)

Arī periodā no 2008. līdz 2013. gadam Labklājības ministrija ir plānojusi īstenot ES struktūrfondu aktivitāti komercdarbības vai pašnodarbinātības uzsākšanas veicināšanai, jaunajiem uzņēmējiem, kuras ietvaros paredzēts nodrošināt mācības uzņēmējdarbībā. sniegt konsultācijas biznesa plāna sagatavošanā un pirmajā saimnieciskās darbības gadā.

Līdzīga nosaukuma darba programmas tiek īstenotas arī **Ekonomikas ministrijas** pārraudzībā. Lai jaunajiem uzņēmējiem palīdzētu apgūt nepieciešamās zināšanas, tika īstenota grantu shēma. Mācības un konsultācijas komercdarbības un pašnodarbinātības uzsācējiem (sk. 2.tabulu).

2.tabula

Ekonomikas ministrijas pārziņā esošo ESF aktivitāšu apguve līdz 2008.gada 31.martam				
Nr.	Aktivitāte	Aktivitātes kopējais finansējums, ieskaitot virs-saistības, milj. Ls	Līdz 2008.gada 31.martam veiktās izmaksas, milj. Ls	Izpilde %
3.1.1.1	Atbalsts nodarbināto kvalifikācijas celšanai, pārkvalifikācijai un tālākizglītbai	3,209	2,188	68,2
3.1.1.2.	Nodarbināto kvalifikācijas celšana un pārkvalifikācija, nodrošinot nozarei specifiskas mācības	2,019	0,846	41,9
3.1.1.3.	Apmācības, konsultācijas un finansiālais atbalsts komercdarbības un pašnodarbinātības uzsākšanai	5,780	3,339	57,8
KOPĀ ESF		11,008	6,373	57,9

Avots: LR Finanšu ministrija, www.esfondi.lv

Ekonomikas ministrija plāno arī no 2009. gada īstenot līdzīgu aktivitāti „Atbalsts pašnodarbinātības un uzņēmējdarbības uzsākšanai”. Tās mērķis ir paaugstināt uzņēmējdarbības aktivitāti valstī, īpaši reģionos, attīstot uzņēmējdarbības uzsācēju zināšanas un iemaņas uzņēmējdarbībā, kā arī sniedzot nepieciešamo finansiālo atbalstu uzņēmējdarbības uzsākšanai. Tiks sniegts šāda veida atbalsts:

- mācības, ieskaitot zināšanu līmeņa noteikšanu un karjeras konsultācijas,
- konsultācijas komersanta darbības sākuma posmā,

- finansiāls atbalsts (grants, mikroaizdevums) komercdarbības vai pašnodarbinātības uzsākšanai.

Mērķa grupa ir iedzīvotāji darbspējas vecumā, ieskaitot bezdarbniekus, kuri ir izteikuši vēlmi uzsākt komercdarbību vai pašnodarbinātību, jaunizveidotie komersanti. Aktivitāti ievieš valsts akciju sabiedrība „Latvijas Hipotēku un zemes banka”. Projekta atbalsta summa ir 20 368 750 EUR.

Ekonomikas ministrija, īstenojot *Nacionālā attīstības plāna 2007. – 2013.gadam* nostādni par to, ka ir „nepieciešams nodrošināt vienotu un efektīvu atbalstu uzņēmējdarbības uzsākšanai, kā arī izveidot atbalsta infrastruktūru jauniešu uzņēmumiem to agrīnās attīstības etapos (biznesa inkubatori u.c.)”, ES struktūrfondu aktivitātes „Biznesa inkubatori” ietvaros (kopējais aktivitātes pieejamais publiskais finansējums ir 20 208 601 lati) atbalsta biznesa inkubatoru veidošanu: pa diviem Vidzemes, Kurzemes, Zemgales, Latgales plānošanas reģionos, vienu Rīgas reģionā un vienu radošo industriju inkubatoru Rīgā. 2007. – 2008. gadā Ekonomikas ministrija atbalstu sniedza 11 biznesa inkubatoriem (2 Ventspilī, 2 Jelgavā, 2 Rīgā, Rēzeknē, Tukumā, Līvānos, Valmierā un Ogrē pa vienam).

Lai pēc iespējas vairāk skolu jauniešu un studentu iedrošinātu uzsākt uzņēmējdarbību, celtu tās prestižu, kā arī sekmētu sabiedrības izpratni par inovāciju lomu konkurētspējas veicināšanā, Ekonomikas ministrija sagatavoja un Ministru Kabinets 2008. gada 22. decembrī apstiprināja noteikumus Nr.1082 „Noteikumi par darbības programmas „Uzņēmējdarbība un inovācijas” papildinājuma 2.3.1.2.aktivitāti „**Pasākumi motivācijas celšanai inovācijām un uzņēmējdarbības uzsākšanai**”, kas stājās spēkā 2008. gada 30.decembrī. Aktivitāte tiek īstenota kā ierobežota projektu atlase. Ekonomikas ministrija uzaicināja *Latvijas Investīciju un attīstības aģentūru* iesniegt projekta iesniegumu līdz 2009. gada 19. janvārim. Taču projekta iesniegšanas termiņš tika pagarināts līdz 2009. gada 28.janvārim. Kopējais aktivitātes ietvaros pieejamais finansējums ir 2 017 460,73 lati, tajā skaitā Eiropas Reģionālās attīstības fonda finansējums – 1 714 841,76 lati un valsts budžeta finansējums – 302 618, 97 lati.

Aktivitātes ietvaros paredzēts īstenot praktiskas mācības vidējās un augstākās izglītības iestāžu jauniešiem un izglītēt pedagogus par inovatīvas uzņēmējdarbības iespējām, veidot skolēnu mācību firmas, organizēt seminārus, konkursus inovatīvo ideju autoriem, apzināt un izplatīt labāko pieredzi, kā arī veikt citus ar inovatīvu uzņēmējdarbību saistītus pasākumus.

Izglītības un zinātnes ministrija arī ir iztērējusi ievērojamus naudas līdzekļus dažādu programmu izstrādei un pedagogu tālākizglītības pilnveidei.

3. prioritātes „*Cilvēkresursu attīstība un nodarbinātības veicināšana*” SF 2004. – 2006. gada plānošanas periodā finansējums tika izlietots izglītības veicināšanai, galveno uzsvāru liekot uz augstākās un profesionālās izglītības attīstību, jo īpaši tādās jomās kā *dabaszinātnes, inženierzinātnes un matemātika*. Pasākuma ietvaros tika plānots stiprināt izglītības un mācību sistēmu kapacitāti ekonomiski svarīgās un zinātņu un tehnoloģiju ietilpīgās nozarēs, modernizēt izglītības un mācību sistēmas un stiprināt mūžizglītības kapacitāti, ieskaitot e-izglītību. Sākot ar 2007. gadu tiek īstenotas vairākas ES SF Nacionālās programmas: „Mācību kvalitātes uzlabošana dabaszinātņu, matemātikas un tehnoloģiju priekšmetos vidējā izglītībā” (Ls 5,9 milj.); "Vispārējās vidējās izglītības

satura reforma, mācību priekšmetu, metodikas un mācību sasniegumu vērtēšanas sistēmas uzlabošana” (Ls 3,514 milj.); „Pedagogu tālākizglītības tīkla izveide”, projekta „Pedagogu tālākizglītības metodiskā tīkla nodrošinājuma izveide”. Vēlāk tas tika paplašināts ar 5. aktivitāti „Pedagogu informācijas tehnoloģiju kompetenču paaugstināšana mācību procesa īstenošanā” un citas.

Attiecībā uz **uzņēmējdarbības izglītības veicināšanu visās izglītības sistēmas pakāpēs** ES struktūrfondu līdzekļi tiek novirzīti tikai atsevišķu pasākumu finansēšanai.

Secinājumi

Lai risinātu uzņēmējdarbības izglītības un uzņēmējspēju attīstības jautājumus visos izglītības līmeņos atbilstoši Lisabonas programmas un Latvijas Nacionālā attīstības plāna pamatnostādņem, ES struktūrfondu līdzekļi šim nolūkam ir izmantoti tikai atsevišķu pasākumu finansēšanai, galvenokārt neformālās uzņēmējdarbības izglītības veicināšanai. Attiecībā uz formālo izglītību ES SF finansējums tiek izlietots izglītības veicināšanai galvenokārt *dabaszinātnēs, inženierzinātnēs un matemātikā*, kā arī minēto priekšmetu pedagogu tālākizglītības nodrošināšanai. Pozitīvi vērtējams Ekonomikas ministrijas veikums ES struktūrfondu ietvaros sagatavotā aktivitāte „**Pasākumi motivācijas celšanai inovācijām un uzņēmējdarbības uzsākšanai**”. To izvērtējot, jāsecina:

- *Pirmkārt*, ideja par šāda projekta īstenošanas nepieciešamību ir pareiza, taču nav savlaicīga, jo pārāk novēlota. To vajadzēja uzsākt, līdzko Latvija kļuva par ES dalībvalsti, sadarbojoties ar Eiropas Komisijas projektos iesaistītajiem ekspertiem no Latvijas, kas piedalījās projektā par uzņēmējdarbības izglītību izstrādē.
- *Otrkārt*, minētā projekta īstenošana neparedz uzņēmējdarbības izglītības un uzņēmējspēju (kompetences) attīstības mērķtiecīgumu, sistēmisku jautājumu risināšanu valstiskā līmenī, tā neatrisinās galveno problēmu – **efektīvas pārvaldības sistēmas izveidi**.
- *Treškārt*, šis nacionālais projekts, kura īstenošanai tiek novirzītas ievērojamas naudas summas, paredzēts noteiktu *pasākumu organizēšanai*. Tādējādi līdzekļi tiks izmantoti, lai risinātu kādu no problēmas aspektiem, bet nacionālā līmeņa problēma tā arī paliks neatrisināta. Tāpēc ir apšaubāms šī projekta statuss.
- *Ceturtkārt*, ir šaubas par projekta idejas autoru profesionalitāti, viņu spējām iedziļināties problēmas būtībā, lai projekta īstenošanas gaitā to risinātu atbilstoši Eiropas Padomes pamatnostādņem un Eiropas Komisijas ekspertu grupas izstrādātajām rekomendācijām.
- *Piektkārt*, liekas, ka projekta idejas autori, lai izstrādātu tā mērķus, galvenās aktivitātes un sagaidāmos rezultātus, ir darbojušies vienatnē vai šaurā šī projekta īstenošanā ieinteresētu personu lokā, izvairoties no profesionāļiem. Neviens no Eiropas Komisijas projektos iesaistītajiem četriem Latvijas ekspertiem, kas piedalījās dažādos ar uzņēmējdarbības izglītību saistītos projektos, kas labi pārzina ārvalstu pieredzi, situāciju valstī, kas veica līdzīgus pētījumus, projekta satura sagatavošanā tā arī netika iesaistīts.

- *Sestkārt, nav lietišķas sadarbības starp ministrijām, lai kopīgi līdzekļus novirzītu Latvijai svarīgu problēmu risināšanai. Nauda tiek sadalīta starp dažādām valsts institūcijām līdzīgu pasākumu īstenošanai, izpaliekot problēmu risināšanai starpministriju līmenī.*

9. Problēmas, kas kavē uzņēmējdarbības izglītības attīstības progresu Latvijā un iespējamie risinājumi tās pārvaldības pilnveidē

Kopumā Latvijā uzņēmējdarbības mācīšanās un uzņēmējspēju veidošanā ir vērojams neliels progress. Vispārējās izglītības sistēmā *Ekonomika* bija obligāts mācību priekšmets (tagad izvēles), profesionālajās mācību iestādēs *Ekonomika* ir obligāts mācību priekšmets. Skolēniem ir iespēja darboties ārpusstundu pasākumos atbilstoši savām interesēm. Viņi piedalās biznesa plānu sastādīšanā un skolēnu uzņēmumu veidošanā, ekonomikas olimpiādēs, pētniecisko darbu izstrādāšanā, to aizstāvēšanā un daudzās citās aktivitātēs. Arī augstākās izglītības sistēmā, lai veicinātu uzņēmējdarbības kompetences attīstīšanu, tiek īstenota virkne pasākumu. Tādējādi Latvijā visos izglītības sistēmas līmeņos notiek dažādas darbības, arī atsevišķas institūcijas, sadarbības partneri vai vietējā vara īsteno daudzus pasākumus un iniciatīvas, lai jauno paaudzi sagatavotu uzņēmējdarbības uzsākšanai. Tomēr ir problēmas, kas prasa nopietnus risinājumus valsts politikas līmenī.

1. Latvijā lielākais šķērslis uzņēmējdarbības izglītības ieviešanai visos izglītības sistēmas līmeņos ir tas, ka šis darbs **nav sistēmisks un netiek īstenots valstiskā līmenī, nav izveidota efektīva darba koordinācija starp ministrijām.** Uzņēmējdarbības izglītība notiek pārāk šauros rāmjos, pamatojoties uz atsevišķu pasākumu īstenošanu, jo valstiskā līmenī nav apzināta šī jautājuma būtība un aktualitāte.

Toties reģioni jau sākuši risināt šos jautājumus mērķtiecīgi, turklāt profesionāli. Piemēram,

- **pozitīva pieredze ir Zemgales reģionā.** Izstrādātajā un apstiprinātajā *Zemgales plānošanas reģiona inovatīvās attīstības programmā 2008. – 2014. gadam* ir iezīmētas divas galvenās prioritātes: inovatīvi domājoša jaunā cilvēka veidošana un uzņēmējdarbības vides attīstība. Lai apzinātu problēmas, kas traucē uzsākt un tālāk attīstīt uzņēmējdarbību, un meklētu risinājumus sadarbības veicināšanai starp zinātniekiem un uzņēmējiem, Zemgales plānošanas reģionā tiek rīkotas darba grupu tikšanās, semināri un konferences, aicinot zinātnes, uzņēmēju, asociāciju, valsts un pašvaldību pārstāvjus. Piemēram, 2008. gada augustā notika diskusija *”Mazais komersants Zemgales lauku apvidos. Pieredze, nākotnes redzējums. Attīstību traucējošie faktori”*. Diskusijas gaitā noskaidrojās, ka viens no jautājumiem, kuram nepieciešams tūlītējs risinājums, ir *Izglītības politika uzņēmējdarbības spēju attīstībai*. Lai risinātu šo problēmu, tika sagatavots Norvēģijas valdības divpusējā finanšu instrumenta projekts „Uzņēmējdarbību veicinošu pasākumu ieviešana Zemgales reģiona izglītības iestādēs”. Projekta mērķis ir inovatīvi domājoša jaunā cilvēka veidošana. Projekta īstenošanas rezultātā plānots izstrādāt *stratēģiju* uzņēmējdarbību veicinošu aktivitāšu ieviešanai Zemgales izglītības iestādēs un *metodiskos ieteikumus uzņēmējdarbību veicinošu pasākumu iekļaušanai pamata un vidējās izglītības iestāžu mācību saturā*.

http://www.zemgale.lv/images/stories/File/Uznamejd_veicinasana_27_02_%2009_%20d oc.doc

Risinājums:

Ekonomikas ministrijai, Izglītības un zinātnes ministrijai, Reģionālās attīstības un pašvaldību lietu ministrijai, īstenojot Lisabonas stratēģijas pamatnostādnes, svarīgi izveidot noteiktu uzņēmējdarbības izglītības un uzņēmējdarbības kompetences attīstīšanas pārvaldības sistēmu. Nepieciešams izstrādāt *valdības rīcības programmu ilgstošai perspektīvai*, šim nolūkam varētu izmantot ES struktūrfondu līdzekļus.

2. Uzņēmējdarbības izglītības politika tiek **īstenota ar atsevišķiem fragmentāriem pasākumiem**, kas nenodrošina pilnīgu problēmas atrisinājumu. Piemēram,

- LR Ministru Kabinets 2007. gada 29. maijā izdarīja grozījumus *Noteikumos par pirmā un otrā līmeņa profesionālās augstākās izglītības valsts standartu*. Tie paredz, ka, apgūstot profesionālās studiju programmas, mācību kursu saturā jāiekļauj moduli uzņēmējdarbības profesionālo kompetenču veidošanai. Mūsu pētījumi liecina, ka šī prasība vairākās aptaujātajās profesionālajās un augstākajās mācību iestādēs vēl netiek īstenota. Domājams, ka tā tiks ieviesta līdz ar jaunu studiju programmu licencēšanu un akreditāciju,
- līdz 2007. gadam Latvijā *Ekonomika* bija obligātais mācību priekšmets visiem vidusskolēniem. Taču jaunie *Noteikumi par valsts vispārējās vidējās izglītības standartu un vispārējās vidējās izglītības mācību priekšmetu standartiem* vairs neparedz mācīt ekonomiku kā obligātu priekšmetu visās vidējās izglītības programmās, tostarp arī skolēniem, kas specializējas **dabas zinībās**. Tas vairs neliecina par progresu uzņēmējdarbības izglītībā,
- arī Ekonomikas ministrijas īstenotais projekts *Pasākumi motivācijas celšanai inovācijām un uzņēmējdarbības uzsākšanai* jautājumu atrisinās tikai daļēji, fragmentāri. Lai gan šī projekta īstenošanai ir atvēlēti ievērojami naudas līdzekļi, tas neparedz virkni jautājumu, lai mērķtiecīgi valstiskā līmenī tiktu risināta šī problēma.

Risinājums:

Valsts līmenī ir nepieciešams izstrādāt noteiktu valdības politiku uzņēmējdarbības izglītības attīstības pārvaldībā. Lai to īstenotu un atrisinātu iepriekš norādītās problēmas, svarīgi pārņemt ***Kultūras ministrijas labās prakses paraugu radošo industriju attīstības jomā***. Uzņēmējdarbības izglītības attīstības veicināšanas nolūkos nepieciešams izveidot *darba grupu*, lai atbilstoši Eiropas Komisijas projekta izstrādātajai metodoloģijai (definīcijai, kompetencēm un spējām, izvirzītajiem mērķiem un uzdevumiem katram izglītības sistēmas līmenim) noskaidrotu esošo situāciju, izvērtētu ekonomiskās izglītības programmas un *izstrādātu rīcības programmu ilgstošai perspektīvai*. Tās izveidošanai būtu lietderīgi izmantot ES struktūrfondu finansējuma līdzekļus, lai sagatavotu darbības programmas „Uzņēmējdarbība un inovācijas” ietvaros jaunu aktivitāti „***Uzņēmējdarbības izglītības pārvaldības sistēmas izveide Latvijā***”, kas tiktu īstenota kā nacionāla līmeņa programma (ierobežota projektu atlase).

3. Visos izglītības sistēmas līmeņos uzņēmējdarbības kompetences attīstība balstās galvenokārt uz zināšanām un izpratnes veidošanu, ko dod ekonomikas priekšmetu apgūšana. Nav izstrādāta metodika *valstiskā līmenī*, kā *integrēt praktiskās darbības mācību un studiju programmās*, lai tās īstenotu vienotībā ar uzņēmējdarbības teorētisko

principu apgūšanu. Arī nav izstrādāta metodika kā uzņēmējdarbības kompetences veidošanas elementus integrēt citos mācību priekšmetos un attīstīt uzņēmējdarbībai nepieciešamās personas īpašības saistībā ar pārējo pamatkompetenču attīstību. Uzņēmējdarbības izglītības studiju programmu, kursu un mācību metožu pilnveides jautājumi vēl arvien netiek uztverti kā svarīgi nacionālās politikas, konkrētu ministriju darbības virzieni.

- Jānorāda, ka ļoti bieži jēdzienu *uzņēmējdarbības kompetence* (uzņēmējspējas) saprot pārāk šaurā nozīmē – kā biznesa aktivitātes, ka tās var attīstīt, apgūstot tikai zināšanas ekonomikas priekšmetos. Tā tas nav. Iepriekš noskaidrojām, ka mūsdienās uzņēmumu struktūrā dominē mikrouzņēmumi, arvien vairāk veidojas attālināta darba veidi, pieaug pašnodarbinātā statuss tautsaimniecībā. Līdz ar to mācību procesā nedrīkst ietvert tikai tehnisko orientāciju.
- Šajā sakarā Andris Anspoks Tautsaimniecības padomes sēdē norāda, ka ir jāsaprot jauni speciālisti inženieri – uzņēmēji, kas spētu komercializēt idejas un vadīt uzņēmumus. „Inženierim ir jābūt arī uzņēmējam. Tikai šādos apstākļos arī pie mums daudz lielākā skaitā radīsies tādi uzņēmumi, piemēram, kā *Hewlett-Packard, Apple* vai *Nokia*. Tehniskie parki un inkubatori ir tikai vide, kas ļauj iniciatīvu attīstīt, bet galvenais kapitāls ir cilvēki, kas ir mērķtiecīgi apmācīti ne tikai inženierzinātnēs, bet arī uzņēmējdarbības un ideju komercializācijas principos un praksē”. [*Izglītība un kultūra, 2004. gada 1. jūlijs, 7. lpp.*]

Risinājums:

Izglītības un zinātnes ministrijai uzņēmējdarbības izglītības studiju programmu, kursu un mācību metožu pilnveides jautājumus nepieciešams uztvert kā svarīgu nacionālās politikas, ministrijas konkrētas darbības virzienu. Nepieciešams izstrādāt metodiskos ieteikumus uzņēmējdarbību veicinošu pasākumu iekļaušanai mācību programmās, turklāt visos izglītības sistēmas līmeņos, parādot kā attīstīt uzņēmējdarbībai nepieciešamās personas īpašības saistībā ar pārējo pamatkompetenču attīstību.

4. Cita būtiska valdības politikas īstenošanas problēma skar **visu priekšmetu pedagoģu** sagatavošanu uzņēmējdarbības izglītības un uzņēmējdarbības kompetences attīstīšanas jautājumos.

- Tas ir attiecināms kā uz sākotnējo izglītību pedagoģijas fakultātēs, tā arī turpmāko profesionālo kompetenču paaugstināšanu tālākizglītības jomā, kas pieejama pedagogiem viņu karjeras laikā. Atbilstoša izglītība ir jāiegūst ne tikai tiem, kas māca ar uzņēmējdarbību saistītus priekšmetus (studiju kursus), bet arī praktiķiem, ja viņi ir iesaistīti uzņēmējdarbības veikšanai nepieciešamo kompetenču, prasmju un personas noteiktu īpašību kopuma attīstībā. Šobrīd uzņēmējdarbības izglītībā tiek sagatavoti pamatā konkrētā priekšmeta pedagogi, pārējiem skolotājiem ir dotas izvēles iespējas.

Risinājums:

Izglītības un zinātnes ministrijai nepieciešams rūpēties, lai visiem studentiem – topošajiem skolotājiem – notiktu mācības uzņēmējdarbības izglītībā, lai iedrošinātu viņus

integrēt savos priekšmetos uzņēmējdarbības kompetences veidošanas elementus mijiedarbībā ar skolēnu profesionālo interešu veidošanu un karjeras izglītību.

Arī tālākizglītības programmu ietvaros citu priekšmetu skolotājiem (ne tikai sociālo zinību un ekonomikas priekšmetu skolotājiem) nepieciešams pilnveidot savu profesionālo meistarību uzņēmējdarbības izglītības jautājumos. Turklāt, veidojot speciālas tālākizglītības programmas, uzņēmēju, kas ir iesaistīti darbā ar skolēniem, izglītošanā.

5. Nav redzama progresa valstiskas pieejas īstenošanā **sadarbības veicināšanā ar uzņēmējiem**, lai iesaistītu viņus darbā ar jauniešiem, palīdzot viņiem apgūt praktiskās iemaņas uzņēmējdarbībā, kā arī pašu uzņēmēju profesionālās kompetences paaugstināšanā.

Risinājums:

Ekonomikas ministrijai un Reģionālās attīstības ministrijai ir svarīgi ieinteresēt uzņēmējus sadarbībā ar skolām, sniedzot tām konkrētu palīdzību skolēnu uzņēmumu veidošanā un vadībā. Tuvākajos gados vajadzētu panākt, lai visiem skolēniem un studējošajiem tiktu attīstīta uzņēmējdarbības kompetence, lai jaunais cilvēks, absolvējot jebkuru mācību iestādi, būtu gatavs nodarbināt pats sevi.

Ekonomikas ministrijai un Reģionālās attīstības ministrijai vajadzētu uzņemties iniciatīvu par jauniešu sagatavošanu uzņēmējdarbībai visos izglītības sistēmas līmeņos: īstenot praktiskās uzņēmējdarbības jautājumu vadību, koordinēšanu, sniedzot finansiālo atbalstu līdzīgi, kā tas tiek darīts Francijā un Nīderlandē.

Ekonomikas ministrijai un Reģionālās attīstības ministrijai valsts līmenī un reģionos vajadzētu izveidot *Uzņēmējdarbības izglītības veicināšanas padomi*, lai veidotu ciešāku saikni ar izglītības iestādēm, uzņēmumiem un valdības institūcijām, kā arī ar galveno ražošanas nozaru vadošajiem zinātniekiem un speciālistiem.

6. ES struktūrfondu līdzekļi Latvijā tiek izlietoti neefektīvi. Ir trīs ES struktūrfondu projektu īstenošanas veidi: *nacionālie, atklāta konkursa* un *grantu shēma*. Īstenoto projektu analīze, kā arī piedalīšanās projektu konkursā liecina, ka

- ES struktūrfondu līdzekļu izlietošanā nav skaidra redzējuma, kādas ir *būtiskākās nacionālās problēmas*, kuru risināšanai ir jānovirza ES struktūrfondu līdzekļi. Bieži vien līdzekļi netiek novirzīti Latvijas attīstībai būtisku jautājumu risināšanai, bet gan tiek sadrumstaloti pa dažādām ministrijām līdzīgu vai ļoti tuvu pasākumu īstenošanas finansēšanai.
- Nav *lietišķas sadarbības starp ministrijām*, lai kopīgi līdzekļus novirzītu Latvijai svarīgu problēmu risināšanai. Nauda tiek sadalīta starp dažādām valsts institūcijām līdzīgu pasākumu īstenošanai, izpaliekot problēmu risināšanai starp ministriju līmenī.
- Turklāt mūsu novērojumi liecina, ka patlaban *Latvijā valdības līmeņa institūcijas nav ieinteresētas sadarboties ar Eiropas Komisijas projektu ekspertiem*, iedziļināties projektu būtībā, mēģināt izprast to svarīgumu, gādāt par to īstenošanu, jo, viņuprāt, tas ir darbietilpīgs process. Kā piemēru var minēt atbildīgo valdības vadītāju attieksmi pret Eiropas Komisijas projekta “Uzņēmējdarbības izglītība” (*Education for Entrepreneurship. Making progress*

in promoting entrepreneurial attitudes and skills through Primary and Secondary education. European Commission. February 2004) rekomendācijām nacionālo valstu valdībām izstrādāt uzņēmējdarbības izglītības *rīcības programmu ilgstošai perspektīvai*. Šī pētījuma autore, būdama dotā Eiropas Komisijas projekta darba grupas eksperte, sagatavoja izvērstu pasākumu programmu un griezās Izglītības un zinātnes ministrijā pie toreizējiem ministriem K.Šadurska, I. Druvietes un B. Rivžas, Ekonomikas ministrijā pie dažāda līmeņa atbildīgām personām (arī pie bijušā Ekonomikas ministra J. Lujāna), Valsts Prezidenta kancelejā pie atbildīgā par izglītības jautājumiem ar lūgumu izstrādāt valsts līmeņa stratēģiju (vienotu rīcības programmu) uzņēmējdarbības izglītības īstenošanai Latvijā. Diemžēl neviens, neizrādīja interesi par šī projekta ideju apzināšanu un ieviešanu Latvijā, *izņemot B.Rivžu. Viņa ar dziļu jautājuma būtības izpratni uzsāka darbību, taču risinājums palika pusceļā, jo notika valdības maiņa.* (Turklāt tika paskaidrots, ka eksperta uzdevums ir apkopot informāciju, piedalīties Eiropas Komisijas organizētajās sanāksmēs, iegūt pieredzi, nevis izrādīt īpašu aktivitāti projekta īstenošanā.)

Risinājums:

Latvijai kā zemāka attīstības līmeņa ES dalībvalstij vajadzētu vairāk ES struktūrfondu līdzekļus novirzīt **nacionālo projektu** izstrādei, piesaistot augsti kvalificētus speciālistus. Tas tiek darīts arī patlaban. Taču, lai noteiktu jau izstrādāto nacionālo projektu efektivitāti, vajadzētu veikt papildu pētījumu.

Lai sekmētu uzņēmējdarbības izglītības progresu, būtu lietderīgi izmantot ne tikai Eiropas Komisijas ekspertu grupas izstrādātos materiālus, bet arī Eiropas Komisijas projektos iesaistīto valsts ekspertu zināšanas un pieredzi. Tas dotu iespēju valdībām, plānojot politikas virzienus, ātrāk apgūt citu valstu labāko pieredzi, mācīties no tās un sasniegt ievērojamus un nozīmīgus rezultātus daudz īsākā laika periodā.

Būtu lietderīgi **Eiropas Komisijas pārstāvniecībā Latvijā** vai arī kādā no *valsts institūcijām izveidot atsevišķu struktūrvienību, kurai varētu uzticēt Eiropas Komisijas projektu koordinēšanu* un kas par to ieviešanu atskaitītos LR Ministru Kabineta līdzīgi, kā tas ir Francijā un Nīderlandē.

Valsts līmenī un reģionos vajadzētu izveidot *Uzņēmējdarbības izglītības veicināšanas padomi*, lai veidotu ciešāku saikni ar izglītības iestādēm, uzņēmumiem un valdības institūcijām, kā arī ar galveno ražošanas nozaru vadošajiem zinātniekiem un speciālistiem.

IZMANTOTĀ LITERATŪRA

1. Atjaunots stratēģiskais ietvars Eiropas sadarbībai izglītībā un mācībās ieskaitot uzņēmējdarbību “*Innovation and creativity, including Entrepreneurship.*” (<http://izm.izm.gov.lv/es/EK-tiesibu-akti.html>)
2. Best Procedure Project „*Entrepreneurship in Higher Education, especially in non-business studies*” Final Report of the Expert Group. March 2008.
http://ec.europa.eu/enterprise/entrepreneurship/support_measures/training_education/entr_highed.pdf
3. Bikse V. Knowledge - based Economy and Developing of Entrepreneurship Competence in the Education System. - LU raksti. 717. sēj. Vadības zinātne, 2007. - 117.-130.lpp.
4. Bikse V. The concept “Entrepreneurial ability” and the role of the educational system in the Entrepreneurship teaching in Latvia.// Ilgtspējīgas attīstības priekšnoteikumi: jauni izaicinājumi un perspektīvas. - Banku augstskola. Rīga. 2004. - 24.-30.lpp.
5. Bikse V, Cobb S. Economic Education in Latvia: Yesterday, Today, and Tomorrow.//Reforming Economics and Economics teaching in the transition Economies. Edward Elgar USA, 2002.
6. Brownlow L. Teacher training in enterprise education.
http://europa.eu.int/comm/enterprise/entrepreneurship/support_measures/training_education/index.htm
7. Daugeliene R. Towards a Knowledge – based Economy: Modelling Knowledge Expression Assessment. //European Union Enlargement of 2004 and Beyond: Responding to the Political, legal and Socio-Economic Challenges. University of Latvia 2006.
8. Final report of the expert group “Best procedure” project on Education and Training for Entrepreneurship. European Commission. November 2002.
http://europa.eu.int/comm/enterprise/entrepreneurship/support_measures/training_education/index.htm
9. Final report of the expert group “Education for Entrepreneurship”. Making progress in promoting entrepreneurial attitudes and skills through Primary and Secondary education. European Commission. February 2004. – P. 63
http://europa.eu.int/comm/enterprise/entrepreneurship/support_measures/training_education/index.htm
10. Eiropas Parlamenta un Padomes ieteikums (2006. gada 18. decembris) par pamatprasmēm mūžizglītībā
11. Entrepreneurship Education in Europe: *Fostering Entrepreneurial Mindsets through Education and Learning.* Oslo, 26 – 27 October 2006. Final proceedings.
http://europa.eu.int/comm/enterprise/entrepreneurship/support_measures/training_education/index.htm
12. Entrepreneurship Survey of the EU (25 Member States), United States, Iceland and Norway. Analytical Report, Flash EB No 192, 2007. – P. 176.
http://ec.europa.eu/enterprise/enterprise_policy/survey/eurobarometer_intro.htm
13. European Commission. SMEs in Europe, including a first glance at EU Candidate Countries. Observatory of European SMEs 2002. No. 2 – 1- 51 p
http://europa.eu.int/comm/enterprise/enterprise_policy/analysis/doc/smes_observatory_2002_report2_en.pdf
14. Implementation of “Education and training 2010” work programme. Working group B “Key competences”. Progress report. European Commission. November 2004.- P. 177.
15. Green paper. Entrepreneurship in Europe. European Commission. Enterprise publications, 2002.
16. Key Competencies. A developing concept in general compulsory education. Eurydice, 2002.- P.39.
17. (K-Competencies) <http://www.ifo.it/manpower-kcom/CD/LAT/homeLAT.htm>
18. Komisijas paziņojums Padomei, Eiropas Parlamentam, Eiropas Ekonomikas un Sociālo Lietu Komitejai un Eiropas Reģionu Komitejai - Kopienas Lisabonas programmas īstenošana : izmantojot izglītību un mācības, stimulēt uzņēmējdarbības garu
19. Mini-uzņēmumi vidējā izglītībā, Labākās procedūras projekts: Ekspertu grupas gala ziņojums, 2005. gada septembris.
http://ec.europa.eu/enterprise/entrepreneurship/support_measures/training_education/minicomp.htm
20. Pamatkompetences mūžizglītībai – Eiropas pamatprincipu kopums
http://ec.europa.eu/enterprise/entrepreneurship/support_measures/training_education/commplan.htm
21. Padomes secinājumi (2007. gada 25. maijs) par saskaņotu rādītāju un kritēriju sistēmu progressa uzraudzībai ceļā uz Lisabonas mērķiem izglītībā un apmācībā

22. The Enterprise 2010: The Next Generation Survey Report. – 43 P. [http://www.ja-ve.org/Main/Default.aspx?Template=TMain.asch\\$:phContent=Article](http://www.ja-ve.org/Main/Default.aspx?Template=TMain.asch$:phContent=Article)
23. “Report on the implementation of Entrepreneurship Action Plan” Commission staff working paper 07.09.2006. http://ec.europa.eu/enterprise/entrepreneurship/support_measures/training_education/primsecedu.htm
24. See the Opportunities and Make them Work! – *strategy for entrepreneurship in education and training 2004 – 2008*. Strategic Plan. Ministry of Education and Research, Ministry of Trade and Industry, Ministry of Local Government and Regional Development. Mentor Media AS 10/2006.
25. *Survey of Entrepreneurship in Higher Education in Europe*. Main Report, October 2006. P 220. http://ec.europa.eu/enterprise/entrepreneurship/support_measures/training_education/highedsurvey.pdf
26. Svendsen J. An integrated approach to entrepreneurship education. http://europa.eu.int/comm/enterprise/entrepreneurship/support_measures/training_education/index.htm
27. Schumpeter A.J. Theory of Economic Growth. - Harvard University press, 1949. –P 255.

Latvijas valsts plānošanas un citi dokumenti

28. Ekonomika. Vispārējās vidējās izglītības mācību priekšmeta standarts. (MK noteikumi Nr. 715 no 2008.gada 2.septembra)
29. Ekonomika. Viapārējās vidējās izglītības mācību priekšmeta programmas paraugs.
30. Izglītības attīstības pamatnostādnes 2007.–2013.gadam
31. Izglītības un zinātnes ministrijas darbības stratēģijā 2007.-2009.gadam
32. Ilgtermiņa konceptuālais dokuments „Latvijas izaugsmes modelis: Cilvēks pirmajā vietā”
33. Komercedarbības konkurētspējas un inovācijas veicināšanas programma 2007.-2013.gadam
34. Latvijas Nacionālais attīstības plāns 2007.-2013.gadam
35. Latvijas Nacionālā attīstības plāna 2007. - 2013. gadam Ekspertu darba grupas „izglītots un radošs cilvēks” 2008.gada 1.pusgada ziņojums „Efektīvi funkcionējošas mūžizglītības sistēmas izveide” 2008.gada jūlijs. http://www.nap.lv/lat/vadiba_uzraudziba/zinojumi/?doc=1134
36. Latvijas Nacionālā attīstības plāna 2007. - 2013. gadam Ekspertu darba grupas „Zinātnes un pētniecības attīstība” 2008.gada 1.pusgada ziņojums „Zinātnieku iesaiste inovatīvā uzņēmējdarbībā” 2008. gada jūlijs http://www.nap.lv/lat/vadiba_uzraudziba/zinojumi/?doc=1134
37. Latvijas Centrālās statistikas pārvaldes datu bāze: <http://data.csb.gov.lv>
38. Latvijas Mazo un vidējo uzņēmumu attīstības pamatnostādnes
39. Latvijas Mazo un vidējo uzņēmumu attīstības programma 2004. – 2006. gadam
40. Latvijas nacionālā Lisabonas programma 2005.–2008.gadam
41. Mūžizglītības politikas pamatnostādnes 2007.-2013.gadam
42. Mūžizglītības stratēģija Eiropā un Latvijā <http://anton.world.lv/sakarup/main.php3?sub=view&RID=530>
43. „Noteikumi par valsts vispārējās vidējās izglītības standartu un vispārējās vidējās izglītības mācību priekšmetu standartiem” (Ministru kabineta 2008.gada 1.septembra noteikumi Nr.715)
44. Pārskats par Latvijas Nacionālā attīstības plāna 2007.-2013.gadam risināmo uzdevumu īstenošanu 2007.gadā http://www.nap.lv/lat/vadiba_uzraudziba/informativais_zinojums/
45. Pārskats par Latvijas Nacionālā attīstības plāna 2007.-2013.gadam risināmo uzdevumu īstenošanu 2007.gadā http://www.nap.lv/lat/vadiba_uzraudziba/informativais_zinojums/
46. Pozīcija Nr.1 Lisabonas stratēģija – Integrētās vadlīnijas izaugsmei un nodarbinātībai. (www.latvija-eiropa.gov.lv/lv/daliba/)
47. Pozīcija Nr.2 Par Lisabonas stratēģiju - Integrētajām vadlīnijām izaugsmei un nodarbinātībai (2005 – 2008). (www.latvija-eiropa.gov.lv/lv/daliba/)
48. Programma Mūžizglītības politikas pamatnostādņu 2007.-2013.gadam ieviešanai 2008.-2010.gadam
49. Sociālās zinības. Mācību priekšmeta standarts 1.-9. klasei. (MK noteikumi Nr. 1027 no 2006.gada 19.decembra)
50. Ziņojums par progresu Latvijas Nacionālās Lisabonas programmas īstenošana. Rīga 2008. gada oktobris
51. Ziņojums (informatīvais) Par Latvijas Mazo un vidējo uzņēmumu attīstības politikas pamatnostādņu īstenošanas gaitu un Latvijas mazo un vidējo uzņēmumu attīstības programmas 2004.-2006.gadam īstenošanas faktiskajiem rezultātiem un rezultatīvajiem rādītājiem. 29.05.2007.

52. Ziņojums (informatīvais) *Par Latvijas Mazo un vidējo uzņēmumu attīstības programmas 2004.-2006.gadam* izpildes rezultātiem par tās otro darbības gadu. 26.05.2006.
53. Ziņojums par Latvijas tautsaimniecības attīstību. – R., 2008.gada decembris. – 138. lpp.
54. <http://www.likumi.lv/doc.php?id=158087>
55. <http://www.esfondi.lv>
56. <http://www.dolceta.eu/latvija/Mod4/spip.php?mot49>
57. www.liaa.gov.lv
58. <http://www.eurydice.org/survey5/en/FrameSet.htm>
59. http://www.zemgale.lv/images/stories/File/Uznemejd_veicinasana_27_02_%2009_%20doc.doc
60. <http://www.izm.gov.lv>
61. <http://www.em.gov.lv>
62. <http://www.izmpic.gov.lv/>
63. <http://www.isec.gov.lv/>
64. <http://www.viaa.gov.lv/>
65. <http://www.fm.gov.lv/>
66. <http://www.km.gov.lv/>
67. <http://www.lm.gov.lv/>
68. <http://www.lm.gov.lv/>
69. http://europa.eu/pol/educ/index_lv.htm